

TARTU ÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Anna-Stina Reinas

**KESTLIKU KAHANEMISE ARENGUTEELE
ÜMBERLÜLITUMISE VÕIMALIKKUSE HINDAMINE**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Eve Parts

Tartu 2020

Suunan kaitsmisele .....

(juhendaja allkiri)

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

(töö autori allkiri)

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. KESTLIKU KAHANEMISE TEOREETILISED ALUSED.....	8
1.1. Kestliku kahanemise diskursuse olemus.....	8
1.1.1. Mis on kestlik kahanemine.....	8
1.1.2. Kasvu ökoloogilised piirid.....	10
1.1.3. Kasvu sotsiaalsed piirid.....	14
1.2. Kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumine.....	18
1.2.2. Väärtuste roll kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumisel.....	23
2. VÄÄRTUSTE JA HOIAKUTE ANALÜÜS KESTLIKU KAHANEMISE KONTEKSTIS.....	28
2.1. Andmed ja meetodika.....	28
2.2. Väärtushinnangute ja hoiakute analüüs.....	32
2.2.1 Väärtuste ja hoiakute muutumine ajas.....	32
2.2.2 Väärtuste ja hoiakute seos taustatunnustega.....	39
KOKKUVÕTE.....	46
VIIDATUD ALLIKAD.....	50
LISAD.....	55
Lisa 1. EVS'i voorudes osalenud riigid.....	55
Lisa 2. Postmaterialistlikkuse indeks.....	56
Lisa 3. Vastuste kodeering ning jaotus aastate lõikes.....	57
Lisa 4. Vastuste keskvaärtused voorude lõikes.....	59
Lisa 5. Vastuste ümberkodeering regressioonianalüüsiks.....	60
Lisa 6. Regressioonmudelite kirjeldatuse testimine ja mudeli „headus“.....	61
SUMMARY.....	65

SISSEJUHATUS

Juba 1960ndatel aastatel juhiti tähelepanu tänapäeva lääneliku elustiili laastavatele mõjudele keskkonnale. Seda on teinud nii Rachel Carson oma raamatus „Hääletu kevad“ kui ka Rooma Klubi 1972. aastal välja antud aruandes „Kasvu piirid“. Alates sellest ajast on hoiatatud, et kui inimtegevus jätkub sarnasel viisi, siis on tagajärgedeks ökosüsteemide lagunemine, ressursside ammendumine ja langus elukvaliteedis – ühesõnaga, saabub lõpp praegusele külluslikule eluviisile ning seistakse silmitsi pöördumatute keskkonnakahjustustega. Kasvu piiride raamatus ennustati, et kui muutusi inimeste tootmis – ja tarbimisharjumustes ei toimu, siis ressursside ammendumisest tingitud kasvu lõpp saabub juba enne aastat 2100 (Meadows et al., 1972: 126). Graham Turner (2008: 397) võrdles reaalseid andmeid kasvu piiride mudeli poolt prognoositud näitajatega ning leidis, et üle 30 aasta tagused ennustused kattusid suures osas ka tegelike näitajatega. Turner'i tulemused viitavad kahele asjale: esiteks ei ole majandussüsteemis suuri muutusi tehtud, toodetakse ja tarbitakse endiselt sellises mahus, mis ei ole jätkusuutlik ning teiseks, mudelit tasub võtta tõsiselt, sest suutis suure täpsusega ennustada, millised on 30 aasta pärast rahvastikuarvu, kapitalimahu ja ressursside näitajad.

Viimastel aastatel on inimtegevuse mõju keskkonnale ja sellest tingitud probleemid olnud samuti väga aktuaalsed. Keskkonnaaktivistid ja teadlased on suutnud osutada tähelepanu ülemaailmsele ohule, milleks on globaalne soojenemine ning riigid on loonud ka strateegiaid kliimamuutuste leevendamiseks (nt ÜRO 17 säästva arengu eesmärki). Tänapäeval ongi lahenduseks peetud üldjuhul säästvat arengut (*sustainable development*), mille põhiline eesmärk on tagada küll inimeste vajadused, kuid samal ajal mitte teha seda keskkonna kahjustamise arvelt (International Institute for Sustainable Development). Säästva arengu strateegia hõlmab endas siiski majanduskasvu, mis on iseseisev eesmärk ÜRO 17 säästva arengu eesmärgi seas (United Nations). Majanduskasvuks võib nimetada kaupade ja teenuste tootmismahu suurenemist mingil kindlal ajavahemikul ning traditsiooniliselt mõõdetakse seda sisemajanduse

koguproduktis ehk SKP's. (Chappelow, 2019). Siit tekib ka probleem – kasvu piiride raamatus käsitletud mudelite järgi ei saa majanduskasv olla jätkusuutlik. Kui kaupade ja teenuste tootmismahud pidevalt suureneb, siis kas ressursside ammendumine või keskkonnareostuse suur tase toob üks hetk kasvule lõpu ning senine majandussüsteem variseks kokku.

„*Degrowth*“ ehk kestlik kahanemine on püüdlus pakkuda lahendust kasvu piiride probleemile. See on ettepanek luua alternatiivne majandussüsteem, mis oleks lahti seotud majanduskasvust ning mille korral majandatakse elu ühiskonnas ökoloogiliste piirangute raames. Kestliku kahanemise diskursuse kohaselt on „säästev areng“ ja „jätkusuutlik areng“ oksüümoronid, sisemiselt vasturääkivad, sest piiratud ressurssidega planeedil ei ole kasvavad tootmismahud ei säästvad ega jätkusuutlikud (Kallis et al., 2015: 30). Selleks, et tõeliselt planeedi võimete piirides toimida ja ka tulevastele põlvetele jätta ilus, puhas ja terve keskkond ning piisavalt ressursse, ei piisa kasvu vähendamisest, ega isegi nullkasvust (rääkimata kasvust), vaid vajalik on majanduse kahanemine ehk tootmis – ja tarbimismahude vähendamine (*ibid*). Kestliku kahanemise diskursus tegeleb nii kasvu kriitikaga kui ka lahenduse välja pakkumisega, milleks on kestlikult kahanev ühiskond. Antud teema on ühiskonna jaoks oluline, sest käsitleb ühist tulevikku, mille stabiilsus ja kvaliteet on ohus. Üleminekut kahanevale ühiskonnale nähakse olulisena, sest see võimaldaks ära hoida keskkonnaprobleeme nagu ökosüsteemide lagunemist, liikide välja suremist ning kõrget reostust. Lisaks sellele. nähakse kahanevas ühiskonnas potentsiaali ka vähendada ühiskonnas ebavõrdsust, suurendada autonoomiat ning võimalust elada õnnelikumat ja tähendusrikkamat elu.

Antud töö fookuseks on sellisele alternatiivsele majandussüsteemile ülemineku võimalikkus, täpsemini käsitletakse töös inimeste väärtuste ja hoiakute rolli üleminekul. Kestliku kahanemise diskursuses on mitmeid autoreid (nt Latocuhe, Heikkinen, Bilancini ja D'Alessandro), kes peavad väärtuste ja hoiakute rolli esmatähtsaks, sest üleminek peab olema demokraatlikult korraldatud, mistõttu suur osa inimestest peavad jagama ühiseid väärtuseid. Väärtused ja hoiakud peaksid olema selliseid, mis ühtiksid kestliku kahanemise liikumisega (näiteks väärtustatakse keskkonda ja ollakse valmis tegema ohverdusi materiaalses mugavuses). Samas puudub konsensus, kas inimestelt oleks võimalik oodata sellist vabatahtlikku initsiatiivi vähem tarbida ja elada

keskkonnasõbralikumalt. Antud töös uuritakse inimeste väärtuseid ja hoiakuid aastate lõikes, et välja selgitada, kas inimesed jagavad kestliku kahanemisega kooskõlas olevaid väärtuseid ja hoiakuid ning kuidas on need väärtused ja hoiakud ajas muutunud, sealhulgas analüüsitaks seoseid ka nelja taustatunnusega: sugu, vanus, haridus ja sissetulek. Antud töö eesmärgiks on analüüsi tulemusi tõlgendades teha järeldusi, kas väärtused ja hoiakud on ajas muutunud üldiselt kahanemise liikumise seisukohalt positiivses suunas või mitte ning seega anda hinnang kestlikule kahanemisele ülemineku võimalikkusele.

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

- anda ülevaade kestliku kahanemise liikumise olemusest ja selle tähtsusest, tuues välja argumendid kahanemise kasuks;
- kirjeldada, millised muutused on vajalikud kahanemisele üleminekuks, eesmärgiga mõista, millised väärtused ja hoiakud on eeldusteks;
- anda ülevaade inimeste väärtuste ja hoiakute rollist kahanemisele üleminekul;
- uurida varasemalt teostatud empiirilisi töid väärtuste ja hoiakute osas ning valida nende põhjal sobiv meetod andmete analüüsiks;
- analüüsida väärtuste ja hoiakute muutumist ajas;
- analüüsida väärtuste ja hoiakute seoseid valitud taustatunnustega;
- tõlgendada tulemusi ning anda hinnang kestlikule kahanemisele ülemineku võimalikkusele.

Bakalaureusetöö koosneb kahest peatükist: teoreetilisest ja empiirilisest. Esimene peatükk jaguneb omakorda kaheks alapeatükiks, kus esimeses antakse ülevaade kestliku kahanemise liikumise olemusest ning tuuakse välja peamised argumendid liikumise kasuks. Esimese peatüki teine alapeatükk kirjeldab, millised muutused on vajalikud kestlikule kahanemisele üleminekuks ning ka väärtuste ja hoiakute rolli selles.

Teine peatükk jaguneb kaheks alapeatükiks. Esimene nendest annab ülevaate analüüsis kasutatud andmetest ja valitud meetodikast. Teises alapeatükis teostatakse mõlemad analüüsid – nii ajaliste muutuste kui ka taustahinnangute seoste osas, lisaks sellele analüüsitakse ja tõlgendatakse tulemusi kestliku kahanemise seisukohast lähtuvalt.

Empiirilise osa uurimiseesmärkide saavutamiseks kasutatakse Euroopa Väärtuste uuringu (EVS) nelja vooru (1981, 1990, 1999 ja 2008) andmeid. EVS'i küsitlusest on välja valitud 10 huvipakkuvat küsimust, mille põhjal analüüs teostatakse. Ajaliste muutuste hindamiseks viiakse läbi Mann-Whitney U test, et võrrelda vastuste keskväertuste muutumist ajast. Hindamaks väärtuste ja hoiakute seoseid sotsiaal-demograafiliste taustatunnustega, on kasutatud binaarset logistilist regressioonanalüüsi. Mõlemad analüüsid on läbi viidud kasutades IBM SPSS Statistics tarkvara.

Märksõnad: kestlik kahanemine, väärtused, hoiakud, Euroopa Väärtuste uuring, *degrowth*

1. KESTLIKU KAHANEMISE TEOREETILISED ALUSED

1.1. Kestliku kahanemise diskursuse olemus

1.1.1. Mis on kestlik kahanemine

Kestliku kahanemise idee on alguse saanud 70ndate esimesel poolel Prantsusmaalt, kus Prantsuse filosoof Andre Gorz esmakordselt kasutas terminit „*decroissance*“ (kestlik kahanemine prantsuse keeles). Gorz küsis küsimuse, mis on siiani kestliku kahanemise diskursuses olulisel kohal – kas planeedi jätkusuutlikkus, kus kasvu puudumine või isegi kahanemine on vajalik tingimus, on ühilduv kapitalistliku süsteemi püsimisega? (Kallis et al., 2015: 33) Gorz'i küsimuses peitus juba eeldus, mis osutab kestliku kahanemise kõige fundamentaalsemale ideele, et maa ressursid on piiratud ning nende jätkuv tarbimine (isegi nullkasvu puhul) viib nende ammendumiseni. See mõte pärineb Nicholas Georgescu-Roegen'ilt, kes sõnastas selle aastal 1971 oma kõige tuntumas teoses „*The Entropy Law and the Economic Process*“ ning seetõttu peetakse teda ka kestliku kahanemise „isaks“ (Martínez-Alier et al., 2010). Seda peamist ideed arvesse võttes on arusaadav, miks kestliku kahanemise liikumist iseloomustavad kasvu ja kapitalismi kriitika – kasv kiirendab ressursside ammendumist ning kasvule orienteeritud kapitalistlik majandussüsteem soosib kasvu.

Kuid kestliku kahanemise diskursus ei tegele ainult kriitikaga, selle peamine eesmärk on siiski välja pakkuda ka alternatiiv, milleks ongi kestlikult kahanev ühiskond. Sellist ühiskonda iseloomustab eelkõige kasvu mentaliteedi ning tõenäoliselt ka kapitalistliku majandussüsteemi (käib veel vaidlus selle üle, kas kestlik kahanemine ja kapitalism on ühilduvad või mitte) hülgamine ning elamine selliste väärtuste järgi, nagu inimsuhted, kogukond, lihtsus, keskkonnasõbralikkus ja vastastikkus (Demaria et al., 2013). Kestlikult kahanev ühiskond toimib teistviisi mitmes aspektis, näiteks peab muutuma see, kuidas energiat toodetakse ja tarbitakse, millised on inimestevahelised suhted, kuidas soorollid on jaotatud, milline on ajajaotus töö ja vaba aja vahel ning isegi töö roll ja

olemus (Kallis et al., 2015: 33). Seega ettepanek ei ole elada vanaviisi kuid lihtsalt vähem tarbides, vaid ühiskonna ülesehitus ja dünaamika peab suuresti muutuma.

Van den Bergh (2011) on kritiseerinud kestliku kahanemise liikumist põhjusel, et see olevat liiga ebamäärane, ähmane ning ei paku konkreetseid, selgepiirilisi lahendusi. Kestliku kahanemise pooldajad küll ise tunnistavad idee ebamäärasust teatud aspektides, kuid ei näe seda siiski miinusena. Giorgios Kallis (2011: 1) kaitseb liikumist ning ütleb, et sotsiaalteadustes on levinud suured, laiaulatuslikud kontseptsioonid, mis oma suuruse tõttu on tihti ka hägused. Lisaks selle rõhutab Kallis, et liikumise suureks eesmärgiks on ka probleemi teadvustamine, antud teema tagasi poliitikasse toomine ja diskussiooni algatamine. Ehkki konkreetsete lahenduste välja töötamine on samuti oluline ning selle ka tegeletakse, tuleb siiski arvesse võtta, et antud teema akadeemiline diskursus on võrdlemisi uus, saanud alguse alles aastal 2002. Seega tööd teha on veel palju, kuid üldine eesmärk on siiski selge – tuleb luua selline majandussüsteem, mis oleks ökoloogiliselt jätkusuutlik ning kus inimesed elaksid lihtsamat, naturaalsemat, aga ka õnnelikumat ja tähendusrikkamat elu. Kuidas seda täpselt saavutada, on suuresti veel lahtine. Paljud kestliku kahanemise pooldajad usuvad, et üleminek peab toimuma demokraatliku protsessina (Deriu, 2015: 85; Romano, 2012), kus ühiskond tervikuna peab ümberkujundama oma väärtused ning kollektiivselt otsustama, kuidas soovitud visiooni ellu viia. Kestlik kahanemine toimibki seetõttu koondava märksõnana (*umbrella keyword*), mis osutab ühele ja samale visioonile, kuid mis võib väljenduda erinevates ideedes ja ettepanekutes.

Levinud viga kestliku kahanemise kriitikute poolt on liikumise taandamine pelgalt eesmärgiks vähendada SKP'd (nt van den Bergh 2011). Oluline on kohe alguses välja tuua, et kestlik kahanemine ei võrdu negatiivse kasvu ideega, ehk kui näiteks siiani on olnud majanduskasv 3% aastas, siis lahenduseks ei ole muuta see -3% aastas (O'Neill, 2015: 136). Seda seetõttu, et SKP näitaja ei ole võimeline osutamaks sellele, kas majandustegevus oli keskkondlikult jätkusuutlik või mitte (*ibid*). Ka Latouche (2009: 8) toob välja, et kestliku kahanemise pooldajad mõistavad väga hästi asjaolu, et lihtsalt majanduse kahandamine tooks kaasa soovimatuid tagajärgi nagu näiteks töötuse kasv, samuti võib see negatiivselt mõjutada tervishoiusüsteemi toimimist, hariduse kvaliteeti kui ka kultuuriliste projektide mahtu ja kvaliteeti (*ibid*). Latouche'i vaadet parafraseerides

ei ole kahanemise eesmärk kasvu vastandamine ning majanduse kahandamine otseses mõttes, vaid sellise ühiskonna loomine, kus on eemaldatud kinnisidee kasvust (Latouche, 2009: 9). Samuti Kallis (2011) ja Fournier (2008) on rõhutanud, et probleem ei seisne ainult majanduskasvus, vaid probleemi juured on kasvu ideoloogias tervikuna, mis on niivõrd juurdnud tänapäeva ühiskonda ja majandussüsteemi, et seda peetakse iseenesestmõistetavaks.

Seega on vajalik muutus väga sügav ja kõikehõlmav, ulatudes inimeste enda maailmamõtestamise ja väärtusteni välja. Seetõttu räägivad nii Latouche (2015) ja Kallis (2011) teatud vajalikust muutusest inimeste maailmamõtestamise viisist. Nad rõhutavad, et liikumise eesmärk on pakkuda alternatiivset ettekujutust ja visiooni sellest, kuidas majandus ja ühiskonnaelu võiks olla korraldatud. Latouche (*ibid*) räägib ka valitseva paradigma ja mõtteviisi „dekoloniseerimisest“, mis tähendabki seda, et kasvule orienteeritus ning väärtused, mis kasvu soosivad, peavad saama väljajuuritud ning asendatud sellistega, mis oleksid omased kestlikule kahanemisele.

Nüüdseks on lahti mõtestatud kestliku kahanemise üldine visioon ning eesmärk, kuid selleks, et liikumise olemust ja selle olulisust paremini mõista, on vaja tutvuda ka nende argumentidega, millele liikumine põhineb. Järgmised kaks peatükki käsitlevad põhjuseid, miks kasv ei saa olla jätkusuutlik nii ökoloogilistel, kui ka sotsiaalsetel põhjustel. Välja toodud argumendid moodustavadki kestliku kahanemise põhilise teoreetilise baasi.

1.1.2. Kasvu ökoloogilised piirid

Kasvu ökoloogilistele piiridele on tähelepanu pööranud süvenenud keskkonnaprobleemid. Maailma Looduse Fond (WWF) on aastast 1998 välja andnud iga kahe aasta tagant aruande, mis teostab põhjaliku teaduspõhise analüüsi planeedi tervise kohta ja kuidas inimtegevus seda mõjutab. 2018. aasta aruandes on välja toodud, et inimtegevus on avaldanud suurt negatiivset survet keskkonnale – viimase 40 aasta jooksul on eluslooduse osakaal langenud 60% (WWF, 2018). Raportis osutatakse sellele, et keskkonna hoidmine ei ole tähtis ainult seetõttu, et meil oleks kaunis ja liigirikas loodus, vaid probleem on hoopis suurem. Aruandes tuletatakse meelde, et loodus on nii sotsiaalse kui ka majandusliku elu alustala – ühiskond ei saa olla stabiilne, terve, õnnelik ja õitsev,

kui jõed, metsad ja ookeanid on ammendunud (*ibid*). Tänapäeval on teadlased üldjuhul konsesusel selles osas, et ökosüsteemid lagunevad ning keskkonnaprobleemid ähvardavad tuleviku heaolu. Teadlased on juba aastaid trende jälginud ning sõnum on sarnane – nii jätkuda ei saa, midagi peab muutuma. Seda kinnitab üle 11 000 teadlase poolt allkirjastatud ühine pöördumine terve ühiskonna poole hoiatusega, et kliimasoojenemine on reaalne oht ning pöördumatute katastroofsete tagajärgede vältimiseks on vajalik ümberkorraldada viis, kuidas ühiskond on ülesehitatud ja milline on ühiskonna suhe elusloodusega (Ripple et al., 2020: 11).

Kontrollimatu ja piiramatu kasvu negatiivsetele tagajärgedele ei ole hakatud osutama alles viimaste aastakümnete jooksul, vaid ulatub tagasi vähemalt 1970ndateni. Üks mõjukamaid teoseid kannab nime „Kasvu piirid“ (*The Limits to Growth*), mis on 1972. aastal Rooma Klubi poolt aruandena ilmunud raamat, kus esmakordselt loodi mudel, mis kirjeldaks seoseid populatsiooni, kapitali ja planeedi ressursside vahel ja mis võimaldaks mõista, kuhu suunas ühiskond oma praeguse toimimisega liigub. Mudeli tulemustest selgus, et kui majandussüsteemis suurt muutust ei toimu, siis populatsiooni ja kapitali kasvust tingitud loodusressursside ammendumine viib kogu majandussüsteemi kokkukukkumiseni. Nad viisid simulatsiooni läbi ka erinevaid stsenaariumeid arvesse võttes. Näiteks seda, et tehnoloogia areng suudab nii ressursside taset kui ka keskkonnareostust stabiilsena hoida, ning et arengud toidutehnoloogias võimaldavad isegi piiratud hulga viljaka maa korral kõik ära toita. Ka nendel juhtudel oleks mudeli järgi tulemuseks süsteemi kokkukukkumine, sest kapitali ja populatsiooni kasvu jõuaks nii kõrgele, et reostuse ja saaste tase kasvaks eksponentsiaalselt viisil, mida neutraliseerida ei oleks võimalik. (Meadows et al., 1972) Raporti järeldus on lihtne – kapitali ja populatsiooni piiramatu kasv ei ole jätkusuutlik ning viib paratamatult majanduskasvu peatumiseni.

Kasvu piiride raportist on alguse saanud nn „kasvu piiride dilemma“, ehk kuidas ära hoida looduse hävinemist ja praeguse süsteemi paratamatut kokkukukkumist. Kestlikku kahanemist võib pidada üheks võimalikuks lahenduseks sellele dilemmale, sest luua ühiskond, mis toimib ökoloogiliste piirangute raames, on liikumise üks tähtsaim eesmärk. Kestliku kahanemise esimesed mõtlejad mõistsid kasvule orienteeritud kapitalistliku süsteemi sisemisi vasturääkivusi. Üheks selliseks mõtlejaks oli juba mainitud Nicholas

Georgescu-Roegen, kes on bioökonomika rajaja, mis on kestliku kahanemise teooria vundamendiks. Georgescu-Roegen ühendas loodusteadused nagu füüsika ja bioloogia majandusteadusega ning kritiseeris seda, kuidas tol ajal majandusprotsesside mudelites ei võetud arvesse biofüüsilisi aspekte (Bonaiuti, 2015: 53-55). Ka Yves Cochet on öelnud, et kaasaegne neoklassikaline majandusteooria on küll matemaatiliselt intelligentne, kuid ükskõikne bioloogia, keemia, füüsika ja eriti termodünaamika seaduste osas (Latouche, 2008: 15). Georgescu-Roegen soovis seda viga parandada, kaasates loodusseadused majandusteooriasse. Tema tööd tutvustasid entroopia mõistet, mis kirjeldab energia hajumist süsteemis ja mis on oluline, sest toob välja füüsikalised piirid piiramatule kasvule (Ulgiati, 2015: 126-127). Entroopia osutab sellele, et muundades energiat (nt liikumiseks või kuumuseks) kaob alati teatud hulk energiast. Sellest järeldub, et majanduses kasutatavad ressursid degradeeruvad, kaotavad oma struktuuri viisil, mida pole võimalik taastada. Ressursside degradeerumine ja sellest tulenev jäätmete ja kemikaalide reostus ohustab sotsiaalset korda ja eksisteerivat majandussüsteemi, sest toob kaasa languse elukvaliteedis ja ressursside nappuse (*ibid*).

Selleks, et säärast tulevikutsenaariumit ära hoida, on tarvis muuta viisi, kuidas ühiskond energiat toodab ja kasutab. Siinkohal on tarvis tutvustada „sotsiaalse ainevahetuse“ (*social metabolism*) mõistet. Tegemist on terminiga, mis võimaldab rääkida sellest, kuidas ühiskond energia kasutamise poole pealt on korraldatud (Sorman & Giampietro, 2013). Seda nimetatakse sotsiaalseks ainevahetuseks, sest on analoogne inimkeha ainevahetusele – nii nagu inimkeha muundab toitu energiaks, et kehale hädavajalikke funktsioone teostada, siis ühiskond muundab loodusressursse energiaks oma vajaduste jaoks (*ibid*). Ühiskondi saab võrrelda sellel alusel, milline on nende „ainevahetus“ ja hinnata seda jätkusuutlikkuse osas, näiteks mõõtes riikide lõikes, kui palju ühes kindlas tööstussektoris kasutatakse ühes tunnis energiat (Sorman, 2015: 70). Kestliku kahanemise diskursuse jaoks on ühiskonna ainevahetuse kontseptsioon oluline, sest kahanevas ühiskonnas peab ühiskondlik ainevahetus olema kordades väiksem, kui see on praegu.

Hetkel kirjeldab enamike ühiskondade ainevahetust väga suur energia läbilaske hulk, mis on ka pidevalt kasvamas (Andreoni, 2017: 63). Suurt energiahulka vajavad tootmisprotsessid ja tarbimisharjumused sõltuvad pea täielikult fossiilkütustest (80% kogu energiast toodetakse just fossiilkütustest (World Bank, 2015)), sest võimaldavad

suhteliselt odavalt ja mugavalt kõrge kvaliteediga energiat toota, tootmiskahtusid kasvatada ja erinevate sektorite lõikes kiiresti areneda (Kerschner, 2015: 159). Mis saab aga siis, kui nafta ja teised fossiilkütused ükskord otsa saavad. Usutakse, et naftatootmise tipp (*peak oil*) on kas juba saabunud või saabub lähitulevikus (Hirsch et al., 2006: 5). Naftatootmise tipp ei tähenda seda, et naftavarud oleksid ammendatud, vaid et maksimaalne hulk, mida päevas toota saab, on saavutatu (hetkel tootetakse naftat koguses 97 miljonit barrelit päevas (Worldometer)). Kui jõuab kätte naftatootmise tipp, siis edasine majanduskasv on raskendatud, sest kasv vajab rohkem energiat, aga suuremas koguses ja kiiremini enam toota ei ole võimalik. Lisaks sellele muutub nafta hind kallimaks, mis põhjustab probleeme nii majanduslikus, poliitilises kui ka sotsiaalses sfääris (Hirsch et al., 2006: 4). Seega naftatootmise tipp ja ka teiste ressursside tipp (vesi, metallid), millest pidevalt kasvav tootmine ja tarbimine sõltub, on ohuks praegusele odavast energiast sõltuva majandussüsteemi jätkusuutlikkusele.

Kestliku kahanemise liikumise ökoloogilistest piirangutest lähtuvate argumentide läbiv joon on see, et usutakse ressursside piiratusse ja kui kasv ei lõppe, siis paratamatult ressursid saaksid otsa, mille tagajärel variseks senine kasvule orienteeritud maajandussüsteem kokku. Väljaspool kestliku kahanemise diskurust aga inimesed üldjuhul ei oma nii pessimistlikku vaadet tuleviku osas, levinum on optimistlik vaade, mille kohaselt tehnoloogia areng võimaldab ületada biofüüsilised kasvu piirid. Oletades, et tehnoloogia areng tõepoolest suudaks ressursside taset hoida stabiilsena, võivad kestliku kahanemise pooldajad siinkohal vastuargumenteerida, et Meadows'i kasvu piiride mudel näitab siiski, et keskkonnareostus jõuab sellisele tasemele, kus kasv peatuks. Siin ei saa tehnoloogiasse uskujad isegi apelleerida sellele, et tehnoloogia võimaldaks ka reostuse taset kindlates piirides hoida, sest mudel võtab seda juba arvesse. Mudel näitab, et kui tehnoloogia võimaldaks kõrvaldada biofüüsilised kasvu piirid, siis rahvastikukasv ja pidev kapitali kasv jõuaks sellistesse kõrgustesse, kus isegi reostuse kontrollimiseks välja mõeldud lahendused ei suudaks tagada stabiilsuse ning kasv peatuks (Meadows et al., 1972: 138).

Kestliku kahanemise pooldajad seega ei usu *deus ex machina* laadi tehnoloogia poolt „päästmisesse“. Sellise suuruse ja tähtsusega probleemi osas on naiivne ja vastutustundetu jääda lootma millegi peale, mille toimimises ei saa isegi absoluutselt

kindel olla. Tehnoloogia arengu suutmatust probleemi lahendada kirjeldab ka Jevons'i paradoks, mis on oma nimetuse saanud William Stanley Jevonsi järgi, kes vaatles Inglismaal tööstusrevolutsiooni ajal kivisüsi tootmist ning pani tähele, et tehnoloogia areng võimaldab küll efektiivsemalt ressursse toota, aga põhjustab ka selle ressursi suurenenud tarbimist (Alcott, 2015: 151). Alcott toob näitena välja elektripirnid ja kirjeldab, kuidas varem suure energiakuluga pirnid asendusid tehnoloogia arengu tõttu 1000x väiksemat energiakulu nõudvate pirnidega, aga samas suurenes efektiivsuse tõttu ka nende uuenenud pirnide kasutusala. Paradoks seisnebki selles, et selliste tehnoloogiliste uuenduste eesmärk on säästa energiat või tööjõukulu, aga kui uuendus on tehtud, siis tihtipeale selle ressursi või toote kasutamine kasvab, nullides ära inseneritöö poolt saavutatud energiasäästu (*ibid*).

1.1.3. Kasvu sotsiaalsed piirid

Kestliku kahanemise pooldajate ainus eesmärk ei ole saada majanduses toimuvaid protsesse ökoloogilistesse piiridesse. Isegi kui tehnoloogia abil oleks võimalik ületada biofüüsilised piirangud (mis kahanemise pooldajate arvates on ebatõenäoline), siis ei oleks see määrav argument kahanemise vastu. Põhjus on selles, et kasvule orienteeritusel on veel palju teisigi negatiivseid tagajärgi, mis ei ole ilmtingimata keskkonnaga seotud. Siia alla kuuluvad just sotsiaalsed argumendid, mis näiteks puudutavad inimeste üldist rahulolu, õnnelikkust ning ühiskonnas eksisteerivat ebavõrdust. Castoriadis on samuti antud mõtet väljendanud, öeldes, et üleminekut kasvust kahanemisele ei ole vajalik mitte ainult selleks, et ära hoida keskkonna hävinemist, vaid eriti selleks, et „põgeneda füüsilisest ja moraalsest vaesusest, mis tänapäeva inimestele iseloomulik on“ (Latouche, 2015: 147). Kahanemise pooldajad usuvad, et kasvule orienteeritus on põhjuseks mitmetele sotsiaal-majanduslikele probleemidele, mida kahanemisele ümberlülitumisega soovitakse ühiskonnast välja juurida. Järgnevalt käsitletaksegi peamiseid sotsiaalseid argumente kasvu vastu.

Praeguses majandussüsteemis jõuab kätte selline sissetulekutase, mille saavutamise korral on inimese kõige elementaarsemad ja vajalikumad materiaalsed hüved tagatud,

mistõttu ülejäänud sissetulekut hakatakse kulutama sellistele teenustele ja kaupadele, mis on seotud sotsiaalse staatusega (*positional goods*) (Kallis, 2015: 167). Selliste staatускаupade idee pärineb Thorstein Veblen'ilt, kes 1899. aastal oma teoses „*Theory of the Leisure Class*“ tutvustas nõ „edeva tarbimise“ (*conspicuous consumption*) teooriat. See teooria kirjeldab nähtust, kus tarbitakse ainuüksi eesmärgiga väljendada oma rikkust ja kehtestada kõrget sotsiaalset staatust, kulutades raha luksuskaupadele ja teenustele (Pressman, 2000: 410). Teooria järgi inimesed jäljendavad endast kõrgemal sotsiaalsel positsioonil olevate inimeste tarbimisharjumusi ning püüavad nii parandada enda positsiooni sotsiaalsel hierarhial (Trigg, 2001: 99). Edevale tarbimisele on iseloomulik aga asjaolu, et see on lõputu – kaup, mis ühel hetkel väljendab kõrget sotsiaalset staatust, võib muutuda masskaubaks, mistõttu on pidevalt vaja uusi kaupu, mis võimaldaksid iseennast ja oma sotsiaalset positsiooni teistest eristada (*ibid*: 101).

Kallis (2015: 167) osutab staatускаupade ebaratsionaalsusele, tuues näitena välja Daniel Ben-Ami, kes on maha laitnud kahanemise idee öeldes, et kasvav majandus on seetõttu hea, et teeb inimesi rikkamaks ning võimaldab (potentsiaalselt) jõuda punkti, kus kõik saaksid endale Ferrari lubada. Jättes kõrvale probleemi, kuidas kõigile sellise eluviisi tagamine oleks jätkusuutlik, täheldab Kallis, et staatускаupade iseloom on juba selline, et kui igal inimesel oleks Ferrari, siis ei oleks see enam Ferrari praeguses mõistes, see muutuks masskaubaks ning sellel oleks sama väärtus nagu igal teisel massautol. Sellised luksuskaubad sõltuvadki sellest, et igalühel neid ei ole, neid ei tee väärtuslikuks mitte ese ise, vaid jaotus – kui napp see on ja kui paljud inimesed seda omale lubada saavad. Probleemi tekitab asjaolu, et selliste kaupade ihaldamine on pikas perspektiivis nullsumma mäng (Kallis, 2015: 168). Esiteks see raiskab ressursse; teiseks, selliste toodete ihaldamine viib ületarbimiseni; kolmandaks, enda staatuse võrdlemine teiste omadega on seotud väiksema subjektiivse rahuloluga ning neljandaks, see viib olukorrani, kus inimesed tähtsustavad rohkem tööd ja raha, jättes pere, sõprussuhted ja vaba aja tahaplaanile (*ibid*).

Ühiskonna jõukuse ja õnnelikkuse suhet on uurinud Richard Easterlin, kelle järgi on nimetatud ka Easterlin'i paradoks. Easterlin on tegelenud vastuse otsimisega küsimusele, kas kõikide inimeste sissetuleku suurendamine, suurendaks ka kõikide inimeste õnnelikkust. Easterlin on uurinud majanduskasvu ja õnnelikkuse vahelisi seoseid juba

aastast 1974 ning tema uuringutulemused ütlevad, et vastus sellele küsimusele on ei. Põhjus, miks kõikide suurenenud sissetulekutase ei tõsta üldist õnnelikkusetaset, on täpselt sama, miks kui kõik inimesed omaksid Ferrarit, ei tunneks nad selle tõttu ennast märgatavalt õnnelikumana. Easterlin (1995: 36) toob välja, et inimesed otsustavad oma subjektiivse heaolu üle võrreldes enda positsiooni ühiskonna keskmisega. Ehkki inimese õnnelikkus tõuseb individuaalse sissetuleku kasvuga, siis paljude inimeste sissetuleku kasv põhjustab ühiskonna keskmise sissetulekutaseme tõusu, mis nullib ära individuaalsest sissetulekutõusust saadud rahulolu (Easterlin, 1995: 36) Easterlini vaadet on kritiseerinud Stevenson ja Wolfers (2008: 36), osutades esiteks asjaolule, et rikkamates riikides on inimesed keskmiselt õnnelikumad ning öeldes, et Easterlin ei suutnud eristada statistiliselt olulisi suhteid õnnelikkuse ja sissetuleku vahel. Easterlin oma 2016. aasta artiklis adresseerib kriitikat, kuid jääb siiski oma seisukohale kindlaks, öeldes sealhulgas, et Stevenson'i ja Wolfers'i analüüs ei olnud korrektne tabamaks pikaajalisi trende (Easterlin, 2016: 330).

Kahneman ja Deaton (2010) on samuti uurinud õnnelikkuse ja jõukuse seoseid, kuid rõhutavad, et tuleb eristada kahte viisi, kuidas õnnelikkust käsitleda: üks aspekt on emotsionaalne heaolu, mis väljendub igapäevastes õnne, kurbuse, ärevuse ja muude emotsioonide esinemises inimese elus, teine aspekt on üldine eluga rahulolu, mis mõõdab seda, kuidas inimene iseenda elu hindab ja sellega rahul on (näiteks skaalal 1-10). Nad leidsid, et eluga rahulolul on suur positiivne korrelatsioon sissetulekuga ning seda isegi juhul, kui inimene on juba jõukas. Kuid mis puutub emotsionaalsesse heaolusse, siis leidsid nad, et kui aastane sissetulek ületab 75 000 dollarit, ei suurene emotsionaalne heaolu enam sissetuleku suurenedes. Emotsionaalne rahulolu jõuab ühel hetkel küllastatuse punkti, kus edasist õnnelikkust hakkavad mõjutama muud eluaspektid, kuid eluga rahulolu puhul ei ole märgata sarnast küllastumispunkti, seega järelavad Kahneman ja Deaton, et sissetulek ja selle kasv on rohkem seotud eluga rahuloluga, mitte õnnelikkusega.

Diener ja Biswas-Diener (2002) on teostanud ülevaate erinevatest jõukuse ja õnnelikkusega seotud töödest ning toovad välja neli tulemust, millele mitmed tööd osutavad: 1) esineb suur korrelatsioon riikide rikkuse ja subjektiivse rahulolu vahel; 2) riikidetasandil esineb väike korrelatsioon sissetuleku ja rahulolu vahel; 3) viimastel

aastakümnetel toimunud majanduskasv arenenud riikides on kaasa toonud suhteliselt väikese tõusu subjektiivses rahulolus; 4) inimesed, kes väärtustavad materiaalseid hüvesid rohkem kui teisi väärtuseid, on üldjuhul vähem õnnelikumad (juhul kui nad jõukad ei ole). Diener ja Biswas-Diener järeldavad, et suurem sissetulek võib suurendada subjektiivset rahulolu vaesuse korral, kuid inimeste puhul, kes on juba suhteliselt heal järjel, ei suurenda lississetulek rahulolu kui nende tarbimissoovid tõusevad sissetuleku suurenedes.

Siiski ei ole täielikku konsensust selles osas, kas raha teeb õnnelikuks või mitte (Kahneman & Deaton, 2010). Kestliku kahanemise liikumise seisukohalt on see küsimus suure tähtsusega, sest edukas üleminek eeldab väiksemat tarbimist ja inimesed peaksid elama ära vähemaga, kui hetkel. Eelpool välja toodud uurimistulemused on olulised kahanemise pooldajate jaoks, sest annavad lootust, et kui tarbimine väheneb, ei toimuks õnnelikkuses suurt kadu. Just see küsimus – kuidas teha kindlaks, et kahanemine ei toimuks õnnelikkuse ja rahulolu arvelt – on olnud kahanemise diskursuses oluliseks teemaks. Näiteks on uurinud seda küsimust Andreoni ja Galmarini (2014). Nemad löid mudeli, mis võimaldaks analüüsida õnnelikkust kahanemise stsenaariumis ning leidsid, et kahanemise korral võib suureneda inimeste heaolu (*ibid*: 86). Anderoni ja Galmarini mudeli tulemused annavad enesekindlust kestliku kahanemise pooldajatele, sest vihjavad, et teatud määral kahanemine isegi tõstaks inimeste heaolu, kuid milline on optimaalne vahetõrge ja mis on see piir, kus edasine kahanemine vähendaks heaolu, on veel välja selgitamata.

Kuid seda sorti argumentid ei ole ainsad, mis kestliku kahanemise diskursuses viitavad sotsiaal-majanduslikkudele probleemidele. Eespool kirjeldatud süsteem, kus õnnelikkus suuresti oleneb sellest, et suuremal osal inimestel on vähem, taastoodab ebavõrdsust ühiskonnas. Lisaks ebavõrdsusele on probleemiks ka autonoomia pärssimine, Marco Deriu (2015: 84) kirjutab, et kapitalistlik süsteem soosib industrialiseerimist ja masstootmist, mille tõttu üksikindiviidil pole majanduslikult otstarbekas enda tarbeks või kogukonnasiseselt tootmisega tegeleda, sest turult osta on odavam. See aga teeb inimese turust sõltuvaks ja vähendab autonoomiat. Argumente on veel, näiteks mis puudutavad kapitalistliku süsteemi poolt põhjustatud elust „võõrandumise“ tunnet, kus inimene tunneb ennast pelgalt tarbijana (vt Fournier, 2008) või argumenteeritakse, et kahanemise

korral toimub teatud repolitiseerimine ja luuakse tugevam, tõelisem demokraatia (vt Romano, 2012), kuid töö piiratud mahu tõttu pole võimalik neid süvitsi käsitleda.

1.2. Kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumine

Nüüd, kui käsitletud on kestliku kahanemise visiooni olemust ja eesmärki ning tutvutud peamiste argumentidega, millele liikumine põhineb, on järgmiseks sammuks vaadata täpsemalt, kuidas üleminek sellisele alternatiivsele majandussüsteemile toimuks. Siin peatükis on koondatud kokku tööd, mis on käsitletud üleminekut, selgitades selleks vajalikke eeldusi ning ka seda, milline võiks välja näha kestliku kahanemise ideoloogiaga kooskõlas olev eluviis.

Latouche (2009: 34-41) on välja pakkunud üldise mudeli, mis kirjeldab seda, kuidas üleminek kahanemisele teoorias toimuks. Ta kutsub seda kaheksaks R'iks ning need R'i kirjeldavad muutusi, mis peavad ühiskonnas toimuma, selleks et luua kahanev ühiskond. Järgnev tabel annab sellest ülevaate.

Tabel 1. Latouche'i kaheksa R'i

Muutus	Selgitus
Väärtuste ümberkujundamine (<i>re-evaluate</i>)	Koostöö, vaba aja, naturaalsuse, inimsuhete ja keskkonna väärtustamine peab asendama egoistlikud ja materialistlikud väärtused
Ümbermõtestamine (<i>reconceptualize</i>)	Uuenenud väärtuste põhjal maailma ja selle institutsioonide ümbermõtestamine. Näiteks rikkuse, vaesuse ja nappuse kontseptsioonide ümbermõtestamine

Ümberstruktureerimine (<i>restructure</i>)	Väljamõtlemine viisi, kuidas kahanemist saavutada. Kuidas kasvule orienteeritus ületada, kuidas muuta töötamise, tootmise ja sotsiaalsete suhete struktuure ja süsteeme nii, et need vastaksid uuenenud väärtustega ja maailmamõttestamise viisile
Ümberjagamine (<i>redistribute</i>)	Ümberstruktureerimisega kaasneb automaatselt ka ümberjagamine. See hõlmab näiteks seda, milline on suhe arenenud ja arenguriikide vahel või kuidas riigisisest rikkus on jaotatud (olulised väärtused võrdsus ja õiglus)
Lokaliseerimine (<i>relocalize</i>)	Toodetakse ja tarbitakse kohalikul tasandil. Hõlmab mitte ainult majandusliku tegevuse lokaliseerimist, vaid ka poliitilise ja kultuurilise
Vähendamine (<i>reduce</i>)	Keskkonnale survet avaldavate majandustegevuste vähendamine, näiteks vähendades tootmist, tarbimist, raiskamist kui ka massturismi
Korduv- ja taaskasutamine (<i>re-use, recycle</i>)	Seotud vähendamisega, toota asju, mis kestavad kauem, vähendada ühekordseid tooteid, kasutada tooteid nii kaua kui võimalik ja ümbertöödelda materjale taaskasutamiseks

Allikas: Autori koostatud Latouche 2008: 34-41 põhjal

Tabelist on näha, et edukas kahanemisele üleminek eeldab väga suuri ideoloogilisi ja struktuurseid muutusi ühiskonnas, kusjuures esimesena peaks toimuma muutused ideoloogilises sfääris – inimeste väärtustes ja maailmamõttestamise viisis. Fournier (2008) ütleb, et kestliku kahanemise liikumise üks avaldusi on nõ „majandusest põgenemine“, kus inimesed ei soovi olla pelgalt tarbijad ning hakkavad oma vajadusi rahuldama turuvälises kontekstis. Sellest sünnivad kollektiivsed praktikad, kus rõhk ei ole efektiivsusel ja omakasul. Just sellised majanduspraktikad, mida iseloomustab nende

„ebaratsionaalsus“ traditsioonilise majandusteooria kohaselt, on head uurimisobjektid kahanemise diskursusele, sest toimitakse teistsuguste väärtuste järgi, lisaks sellele, väljendavad need kestliku kahanemise mõtet, et eesmärgiks ei ole pelgalt tarbimise vähendamine, vaid just praeguse süsteemi kriitika ja sellele alternatiivide otsimine (*ibid*).

Üheks selliseks alternatiivseks majanduspraktikaks on ökokogukondades elamine. Cattaneo (2015: 198) ütleb, et ökokogukonnad annavad informatsiooni selle kohta, milline kahanev ühiskond välja võiks näha, sest iseloomustavad olukorda, kus on võetud teadlik otsus elada teistmoodi ning selliste väärtuste järgi, mida ei jaga enamus ühiskonnast. Ökokogukonnad on Cattaneo (*ibid*) järgi inimeste kooslusvorm, mis põhineb ökoloogilistele printsiipidele ja kus väärtusteks on jagamine, kogukond, inimsuhted, autonoomia ja keskkond. Cattaneo kirjeldab veel täpsemalt, kuidas elu on korraldatud sellistes kogukondades: ressursse kasutatakse ühiselt, tegeletakse mahepõllumajandusega, harrastatakse käsitööd, kasutatakse taastuvenergiat, parandatakse ja taaskasutatakse asju ning on kehtestatud tööjaotus koristamise, söögitegemise ja lastehoiu osas. Nagu näha, langevad paljud ideed kokku ka Tabelis 1 välja toodud Latouche kaheksa R'iga. Ökokogukondade vaatlemine näitab, et on võimalik selline eluviis, mis on kooskõlas kestliku kahanemise ideega, kus väärtustatakse lihtsust, keskkonda, inimsuhteid, vaba aega, kus tarbitakse vähem, taaskasutatakse ning elatakse väiksema ökoloogilise jalajäljega.

D'Alisa ja Cattaneo (2013) uurimisobjektiks on olnud sellised ühiselt kogukonnas elamise erinevad vormid ning uurinud neid aja-energiakulu suhtes. Nad selgitavad, et ühiskonnas eksisteerib trend elada aina väiksemates leibkondades, mis koosnevad vaid 1-2 inimesest ning märgivad, et selline elamisviis ei ole sugugi jätkusuutlik. Üks põhjus selleks on, et sellisel juhul suureneb kodutarvete ja tehnika hulk, mis tähendab ka suuremat energiakulu. Lisaks sellele, kui leibkonnad on väikesed ja inimesed veedavad palju aega tööl, siis sageli tekib ajapuudus majapidamistöõde tegemise osas, viies inimesi sarnaseid teenuseid turult ostma. D'Alisa ja Cattaneo aja-energiakulu analüüsi tulemused aga näitavad, et kui traditsioonilisi majapidamistöõid (söögitegemine, koristamine) osta turult vastavate teenusepakkujate käest (koristusfirmad, toidukullerid), kulutab see keskmiselt 12x rohkem energiat. Williams (2008) on samuti leidnud, et võrreldes keskmise majapidamisega, säästetakse kommunis ühiselt elades 31% ruumi, 57%

energiat ning vähendatakse CO2 emissiooni 50% võrra. Ühiselamissüsteemide puhul ei ole ainsaks kasuks vähenenud ökoloogiline jalajälg ja väiksem energiatarbimine, Lietaert (2010) kirjeldab sellise eluviisi sotsiaalseid kasusid välja tuues, et see on alternatiiv tihtipeale üksildasele, võõrastunud linnaelule, ta lisab, et kogukonnas elamine pakub tugevamaid sotsiaalseid sidemeid ja naturaalsemat, looduslähedasemat eluviisi. Inimene elab tähendusrikkamat ja õnnelikumat elu, sest tunneb, et on osa millestki, tal on tugevad sõprussidemed, vähem aega kulub majapidamistöodele ning selle arvelt on rohkem vaba aega.

Sellised ühiselamisvormid võivad olla tulevikus vajalikud, sest praegused püüdlused muuta elamute ehitus jätkusuutlikuks, ei ole olnud kuigi edukad. Seda näitab Xue (2014) uurimus, kus ta soovis testida Kuznetsi kurvi hüpoteesi, mille järgi arengumaades toimub majanduskasv suuresti keskkonna arvelt, aga kui on saavutatud teatud jõukuse tase, siis SKP kasv on lahtiseotud keskkonna negatiivsest survestamisest. Tulemused aga näitasid, et isegi arenenud ja väga jõukas riigis, nagu selleks on Taani, kus Kopenhaagenis on kasutusele võetud erinevad strateegiad elamuarenduste jätkusuutlikumaks muutmiseks, toimub ehitus ja majanduskasv siiski keskkonna arvelt. Xue sarnaselt D'Alisa ja Cattaneo'le, täheldas ühe- kuni kaheliikmeliste leibkondade trendi kasvu ning leidis, et nende majutamine ei saa olla jätkusuutlik, pakkudes lahenduseks välja ühiselamissüsteeme.

Kestliku kahanemisele ülemineku korral on tähtsal kohal ka traditsioonilise töö kontseptsiooni ümbermõtestamine. Kahanemine nõuab väiksemal hulgal tootmist ja tarbimist, mis tähendab vähem töökohti ja töötundide arvu kahanemist. Üks kahanemise kriitika seisnebki selles, et kui kasv lõppeb, siis SKP langeb ja toob kaasa tööpuuduse, mis mõjutab negatiivselt nii inimeste heaolu, kui ka majandussüsteemi tervikuna. Lisaks sellele, Drews ja van den Bergh (2016) leidsid, et inimesed pooldavad majanduskasvu eelkõige seepärast, et võimaldab luua uusi töökohti. Seetõttu on kestliku kahanemise diskursuse oluliseks ülesandeks välja mõelda viis, kuidas siduda lahti traditsiooniline palgatöö ja elatis. Välja on pakutud näiteks valitsuse poolt baassissetuleku tagamist (kodanikupalga idee), sel juhul kaoks sügava vaesuse ja kodutuse probleem, inimesed ei peaks aktsepteerima alavääristavat tööd ning tunnustatud saaks ka majapidamistöode tegemine ja lapsekasvatamine, mis on ka feministliku liikumise suureks sooviks.

(Alexander, 2015: 176) Variandiks on ka tööjagamine (*work sharing*), mille korral allesjäänud töömaht jagatakse töötajate vahel ära, sel juhul kõik teeksid küll vähem tööd, aga töötuks jääks vähem inimesi (Schor, 2015: 229). Antud ettepanekud vajavad veel põhjalikke analüüse nende tasuvuse osas ning on vaja leida lahendusi probleemidele, mis ettepanekutega kaasnevad – tööjaotuse korral on selleks probleem, kuidas vähenenud töötundide korral sissetulekut vajalikul tasemel hoida ning baassissetuleku korral projekti maksumuse ja „jäneste“ probleem (*ibid*).

Nierling (2012) on samuti käsitlenud töö teemat kahaneva ühiskonna korral ning toob välja, et tasustamata töö (*unpaid work*) roll saab selles olema suur ja pakub laialdaselt võimalusi. Nierling kirjeldab tasustamata tööd kui tööd, mis ei ole kasumile orienteeritud ja mis saab alguse individuaalsel tasandil, sellisteks töödeks on näiteks käsitöö, söögitegemine, vabatahtlik töö, töö kogukonnas jpm. Tema eemsmärgiks oli uurida, kuidas tasustamata töö tegemine inimesele mõjub ning olulisemad järeldused olid, et inimestele meeldib loomingulistest protsessidest osa võtta, näiteks tehes käsitööd õpivad iseennast ja oma võimeid paremini tundma ning asjade väärtust sügavamalt mõistma. Nierling täheldas veel, et inimesed, kes võtsid osa loomingulistest, sotsiaalsetest, tasustamata tegevustest tundisid, et on osa millestki ja annavad oma panuse ühiskonda. Lisaks sellele ühendasid tegevused inimesi ja löid tugevaid sotsiaalseid suhteid. Nierlingu sõnul on kirjeldatud tähelepanekud tasustamata töö olemuse kohta kestliku kahanemise kontekstis olulised, sest vihjavad sellele, et väljaspool traditsioonilist töökultuuri on olemas ka alternatiivsed viisid, kuidas inimesed saaksid oma potentsaali saavutada, saada tunnustust ning tunda eneseteostust.

Lisaks positiivsetele sotsiaalsetele mõjudele, on tasustamata töömahu suurenemisel ja palgatöö vähendamisel positiivne mõju ka keskkonnale. Schor (2005) viis läbi analüüsi, mille eesmärk oli uurida töötatud tundide arvu ja ökoloogilise jalajälje suuruse vahelist suhet ning leidis, et töötundide vähendamine võib olla kasulik keskkonnale. Schor (2015: 230) kirjutab, et riikides, kus töötatakse vähem, on väiksem reostus ning majanduskasv on aeglasem. Mis puudutab ühiskonna heaolu tasustamata töö puhul, siis Andreoni ja Galmarini (2014) löid mudeli, mis uuris vastastikuse töö (mis koosnebki suuresti tasustamata tööd) mõju ühiskonnale ning võimaldaks mõista, mil määral oleks võimalik asendada traditsiooniline töö tasustamata tööga. Nende mudeli tulemused

näitasid, et suurima heaolu ei taga ainult traditsioonilisele palgatööle kuluva aja maksimeerimine, vaid aja jaotamine palgatöö ja tasustamata töö vahel.

Empiirilised uuringud seega näitavad, et tasustamata töö osakaalu suurenemisel võivad olla nii sotsiaalsed, majanduslikud kui ka keskkonnaalased kasud. Probleem on selles, et inimestel on keeruline neid praktiseerida praeguse süsteemi raamides. Nierling (2012) on viidanud sellele probleemile tuues välja, et tasustamata töö tegemist saavad suuresti lubada omale inimesed, kellel on selleks majanduslikke võimalusi. Conill jt (2012) viisid läbi uurimuse, kusitledes Kataloonias elavaid inimesi ning intervjuudest selgus, et paljud inimesed küll sooviksid töötada vähem, pühendada oma hobidele, veeta rohkem vaba aega, kuid kardetakse töötust, väikeseid palku, krediitvõimetust ja sotsiaalkindlustusest ilma jäämist. Seega selleks, et kestliku kahanemisele üleminek saaks edukalt toimuda, peab institutsionaalne süsteem seda samuti toetama. Kuid selle jaoks on omakord vajalik, et suur osa ühiskonnast teadvustaks kasvu poolt põhjustatud sotsiaalseid ja ökoloogilisi probleeme ning pooldaksid kestliku kahanemise ideoloogiat ja eesmärke. Sellega on tihedalt seotud inimeste väärtushinnangud ja hoiakud, mida käsitleb juba järgmine peatükk.

1.2.2. Väärtuste roll kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumisel

Paljud autorid kestliku kahanemise teemal (nt Latocuhe, Heikkinen, Bilancini ja D'Alessandro) on arvamusel, et inimeste enda väärtused, hoiakud ja harjumused on aluseks kahanemisele ümberlülitumisel. Marco Deriu (2015: 85) kirjutab, et ümberlülitumine nõuab ühiskonnalt iseendale piiride panemist, sest vabatahtlikult peab vastu võtma otsuse elada lihtsamalt ja tarbida vähem. See otsus peab olema teadlik ning demokraatlikul viisil korraldatud, mistõttu on arusaadav, et ühiskonna enamus peab jagama ühiseid väärtuseid ja hoiakuid.

Kestliku kahanemise akadeemilises diskursuses on kaks tööd, mis on empiiriliselt uurinud inimeste arvamusi majanduskasvu, kahanemise ja keskkonnasäästlikkuse osas. Esimene nendest on Ančič'i ja Domazet'i (2015) poolt läbiviidud analüüs ISSP (*International Social Survey Programme*) andmete põhjal 18 Euroopa riigi lõikes. Teine

töö on Drews'i ja van den Bergh'i (2016) poolt, kes teostasid analüüsi Hispaanias läbiviidud küsimustiku andmete põhjal. Tabelis 2 on välja toodud võrdlev tabel nende kahe töö kohta.

Tabel 2. Inimeste väärtuseid ja hoiakuid käsitlevate empiiriliste tööde võrdlev tabel.

Töö pealkiri	Public views on economic growth, the environment and prosperity: Results of a questionnaire survey	Potentail for degrowth: attitudes and behaviours across 18 European Countries
Autor	Stefan Drews, Jeroen C.J.M van den Bergh	Brano Ančič, Mladen Domazet
Aasta	2016	2015
Andmed	Hispaanias teostatud internetiküsitluse andmed, millele vastas 1008 hispaania elanikku	ISSP (<i>International Social Survey Programme</i>) 2011. aasta "keskkonna" mooduli andmed. Andmeid võrreldi 18 Euroopa riigi lõikes
Meetodi kirjeldus	Teostati faktoranalüüs, millest saadi kolm sõltuvat muutajat: 1) majanduslik õitseng kasvuga, 2) kasvu ökoloogilised piirid; 3) kasv kui vale prioriteet. Sõltumatuteks muutujateks olid: 1) teadmised majandusest ja keskkonnast, 2) ideoloogiad ja väärtused, 3) sotsiaal-demograafilised näitajad. Faktoritega viidi läbi lineaarne regressioonanalüüs. Sõltumatute ja sõltuvate muutujate vaheliste seoste uurimiseks kasutati multinominaalset regressioonanalüüsi	ISSP uuringust valiti huvipakkuvad küsimused, millest moodustati 4 faktorit, kuid uurimiseks jäid ka 4 üksikküsimust. Valiti kaks sotsiaal-demograafilist näitajat: vanus ja haridus. Nelja faktori ja üksikküsimuse keskväärtuseid võrreldi 18 Euroopa riigi lõikes. Sotsiaal-demograafiliste näitajate puhul viidi läbi logistiline regressioonanalüüs, kus sõltumatuteks muutujateks olid faktorid ja üksikküsimused ning sõltuvateks muutujateks olid vanus, haridus ja usaldus.

Peamised tulemused	Enamus inimesi usub, et majanduskasv ja keskkonna jätkusuutlikkus on omavahel ühildatavad. 2/3 usub, et majanduskasv ei ole lõputu. Kõrgema hariduse, sissetuleku ja vanuse korral usutakse rohkem, et majanduslikuks õitsenguks on kasv vajalik. Naised üldjuhul olid rohkem keskkonna pärast mures. 1/3 inimestest soovib, et kasv ei toimuks keskkonna arvelt, samas enamus inimesi pooldab kõrget SKP kasvumäära (keskmiselt 3% aastas).	Teadlikkus keskkonnaprobleemidest ja majanduskasvu rollist selles on olemas kõikides riikides. Mida jõukam riik (suurem SKP), seda rohkem olid inimesed valmis maksma kõrgemaid hindu/makse, et keskkonnaprobleeme vähendada, samas SKP ei olnud nii suuresti seotud inimeste valmisolekuga omaks võtma keskkonnasõbralikumaid harjumusi. Kõrgema haridusega inimesed olid rohkem valmis materiaalseid ohverdusi tegema. Keskkonna nimel harjumusi muutma olid rohkem valmis vanemad inimesed.
--------------------	--	--

Allikas: Autori koostatud Ančič & Domazet 2015 ja Drews & van den Bergh 2016 põhjal

Ančič'i ja Domazet'i poolt analüüsitud ISSP'i uuringu küsimused olid püstitatud selliselt, et oleks võimalik hinnata, kui võrd oleksid inimesed valmis tegema ohverdusi mugavustes ja elustandardis keskkonna nimel ning praktiseerima keskkonnasõbralikumaid harjumusi, nagu näiteks näiteks prügi sorteerimist, jala või jalgrattaga liiklemist auto asemel või mahetoidu ostmist. Tulemused näitasid, et kõikides küsitletud Euroopa riikides ollakse teadlikud keskkonnaprobleemidest ja mõistetakse ka probleemide seotust kasvule orienteeritud majandussüsteemiga. Ehkki probleemidest ollakse teadlikud, tehakse reaalseid muutuseid oma harjumustes vähe, lisaks sellele oleneb jätkusuutlikumate harjumuste omaks võtmine suuresti ka sellest, kas tegemist on vanema või noorema inimesega ning kui jõukas riigis elatakse.

Drews'i ja van den Bergh'i poolt analüüsitud küsimustiku küsimused käsitlesid kapitalismi, majanduskasvu, jätkusuutlikkuse ja kestliku kahanemise teemasid. Analüüsist selgus, et inimeste suhtumine majanduskasvu on mitmesugune ning ei jaotu ainult „poolt“ ja „vastu“ leerideks. Kui inimestel oli valida tavalise kasvu, roheline kasvu, ükskõiksust kasvu või kahanemise vahel, siis kõige populaarsem oli roheline kasvu idee. Inimesed küll üldjuhul ei kiida heaks majanduskasvu keskkonna arvelt, kuid roheline kasvu eelistamine näitab, et inimesed peavad kasvu ja keskkonna jätkusuutlikkust omavahel ühilduvateks. 2/3 inimestest uskusid, et jõukates riikides majanduskasv

järgmise 25 aasta jooksul jõuab lõpule, samas kui 1/3 inimestest vastasid, et kasv saab olla lõputu. Kasvu peatumisse uskujad põhjendavad oma seisukohta, tuues välja probleemid nagu kasvav ebavõrdsus, suur riigivõlg, vananev ühiskond, keskkonnaprobleemid ning ressursside nappus. Lõputusse kasvu uskujad aga on seisukohal, et tehnoloogia areng suudab kasvu piirid ületada ning kõiki taastumatuid energiaallikaid on võimalik asendada taastuvatega.

Bilancini ja D'Alessandro ning Heikkinen'i seisukoht väärtuste esmatähtsuse osas on kujunenud nende poolt teostatud modelleerimise tulemuste põhjal. Bilancini ja D'Alessandro (2012) löid mudeli, mille eesmärk oli uurida, millistel tingimustel üleminek toimuda saaks. Nad leidsid, et selline tee eksisteerib, kuid nõuab kolme asja: vähenenud tootmist, vähenenud eratarbimist ja suurenenud vaba aja hulka. Nad toovad välja, et heaolukadu, mis võib kaasneda vähenenud tarbimisega, kompenseeritakse heaoluga, mis saadakse sotsiaalsetest sidemetest. Lisaks sellele rõhutavad nad, kui oluline on asjaolu, et inimesed ei sõltuks kasvust ja hüvedest, mis majanduskasv toob. Selleks, et tee ümberlülitumisele tõesti toimuda saaks, peab eksisteerima teatud eelnev dispositsioon väärtuste osas.

Heikkinen'i (2015) töö ja mudel on tihedalt seotud Bilancini ja D'Alessandro omaga, sest Heikkinen võttis nende mudeli aluseks, kuid lisas omapoolseid täiendusi. Ta täiendas Bilancini ja D'Alessandro mudelit nii, et mudel võtaks arvesse ka tarbijate huvide heterogeensust ja ajas muutuvad eelistusi. See tähendab seda, et mudel arvestab inimese poolt vabatahtlikult vastu võetud otsust tarbida vähem ja elada lihtsamalt, samuti võtab mudel arvesse veel teisigi kestliku kahanemise teooria võtmelemente nagu vähenenud tarbimine ja väiksem töötundide arv. Heikkineni mudel näitas, et kõik need elemendid on olulised kahanemise arenguteele ümberlülitumisel ning selline viis tõstaks ka inimeste subjektiivset rahulolu. Heikkinen kirjutab, et kui inimeste väärtused muutuvad selliseks, et võetakse omaks vabatahtlik lihtsus, mis väljendub vähemas tarbimises ja vähenenud staatuse kehtestamise vajaduses, siis tõuseb mudelis välismõjude parameeter, osutades kasvu aeglustumisele ja heaolu suurenemisele.

Nende kahe töö põhimõtet väärtuste olulise osas, võtab hästi kokku mõte, mida Serge Latouche (2008: 35) on välja toonud oma raamatus „*Farewell to growth*“: samamoodi, nagu oleks raske ette kujutada tarbijaühiskonda, kus ühiskond koosneks kodanikest, kelle

askeetlikud väärtused juhiks neid kloostrielu poole, on raske ette kujutada kestlikult kahanevat ühiskonda, mis koosneks inimestest, kelle iga spontaanne ja subjektiivne impulss oleks vormitud tarbijaühiskonna väärtuste ja elustiili poolt.

Heikkineni ning Bilancini ja D'Alessandro mudelid osutavad kestliku kahanemise pooldajate jaoks positiivsele võimalusele, et nende ideoloogia ei ole ainult ökoloogiliselt jätkusuutlik, vaid teatud tingimustel saab ka sotsiaalselt jätkusuutlik ja edukas olla, kahaneda saab isegi õnnelikkust ja heaolu suurendades. Ehkki potentsiaalselt on sujuv ja õnnelik üleminek võimalik, siis mudelid näitasid, et peab olema täidetud oluline eeldus: inimese väärtused peavad olema sellised, et ei sõltuta kasvust ja hüljatakse kapitalistlikud, materialistlikud ja tarbimiskultuurile omased väärtused. Siit tekib küsimus, et kui reaalne on oodata sellist muutust inimeste väärtustes ja hoiakutes? Sorman ja Giampietro (2013) samuti usuvad, et väärtuste muutumine on ülemineku jaoks esmatähtis, kuid just selle tõttu omavad pessimistlikku vaadet liikumise edukuse osas. Nad ütlevad, et inimesed on pikka aega elanud teatud standarditega, teatud harjumuste ja väärtustega ning selle aja jooksul on välja kujunenud spetsiifiline ühiskonda kirjeldav metabolistlik struktuur ja ka institutsioonid ja majanduspraktikad, mis seda kõike töös hoiavad. Nende arvates on kogu süsteem ja struktuur oma olemuselt niivõrd keeruline, et muutus on vähetõenäoline. Sorman ja Giampietro küll nõustuvad paljude kestliku kahanemise teooria argumentidega ning tunnustavad muutuse vajalikkust ühiskonna jätkusuutlikkuse osas, aga peavad naiivseks lootust, et inimesed vabatahtlikult oma kõrge elustandardist ja mugavustest loobuksid.

Siinkohal tuleb selgelt esile antud lõputöö paiknemine kestliku kahanemise diskursuses ning lõputöö eesmärk. Eelmainitud autorite seas levib konsensus, et väärtuste muutumine on kahanemisele ümberlülitumise aluseks, samas puudub konsensus, kas väärtused ja hoiakud tarbimise, pere, töö ja vaba aja osas saavad muutuda selliseks, nagu kahanemisele ümberlülitumine eeldab. Töö empiirilises osas on eesmärgiks andmeid analüüsides teha järeldusi, kas aastate jooksul on märgata muutust väärtustes sellises suunas, mis annaks positiivset lootust kestliku kahanemise ümberlülitumise võimalikkusele.

2. VÄÄRTUSTE JA HOIAKUTE ANALÜÜS KESTLIKU KAHANEMISE KONTEKSTIS

2.1. Andmed ja meetodika

Antud bakalaureusetöö empiirilise osa on jaotatud kaheks: esimene pool tegeleb uurimisküsimusega, kas inimeste väärtused ja hoiakud on aastate jooksul muutunud ning kui on, siis kas muutus on toimunud kestliku kahanemise liikumisele kasulikus suunas või mitte. Teine osa uurib hoiakute ja väärtuste seost taustakategooriatega vanus, sugu, haridus ja sissetulek.

Empiirilise osa eesmärkide saavutamiseks on esimeseks sammuks välja valida EVS'i uuringust teemakohased küsimused, mida analüüsiks võtta. Järgnevalt jaguneb meetodika kaheks, sest eesmärged on samuti kaks. Peatükk 2.2.1 käsitleb muutuseid väärtustes ja hoiakutes erinevate küsitluse voorude lõikes ning selleks on kasutatud Mann-Whitney U testi, mis võrdleb välja valitud 10 küsimuse vastuste keskväärtuseid eri aastate vahel ning võimaldab öelda, kas muutused keskmistes on olnud statistiliselt olulised või mitte. Kuna kestliku kahanemise diskuruses ei ole väärtuseid sarnaselt ajas võrreldud, ei ole ka ühtegi tööd, kus oleks sellist meetodikat varem kasutatud, ajalistes võrdlustes seisnebki antud töö uudsus ja olulisus. Kuid näiteks Tsai et al., (2017) on uurinud muutust USA elanike arvamustes kodutuse teemal 1990 ja 2016. aasta vahel ning on kasutanud selleks sarnast meetodit, võrreldes muutusi vastuste keskväärtustes viies läbi z-testi.

Peatükis 2.2.2 on eesmärk välja selgitada, mil määral on taustatunnused sugu, vanus, haridus ja sissetulek seotud valitud väärtuste ja hoiakutega. Selleks kasutatakse logistilist regressioonanalüüsi, mis võimaldab välja selgitada, millised tegurid mõjutavad võimalust kuuluda teatud valitud gruppi. Antud töö puhul on 10 küsimuse vastuste ümberkodeerimisega moodustatud kaks gruppi, kus esimene grupp on kestlikule kahanemisele positiivsete hoiakute välja näitamine vastustes (nt vastamine, et tulevikus vähem materiaalsetele hüvedele keskendumine on „hea“) ning teine grupp on säärase

hoiakute mitte väljendamine (nt vastamine, et tulevikus lihtsamat, naturaalsemat elu elada oleks „halb“). Kuna gruppe on kaks, siis täpsemalt kasutatakse binaarset logistilist regressioonanalüüsi, kus iga küsimuse puhul on eelneva kirjelduse kohaselt vastused ümber kodeeritud ning regressioonanalüüsi tulemustest on võimalik näha, millised taustatunnused mõjutavad sattumist just kestliku kahanemise teema kohaselt nõ positiivsesse gruppi. Sellist meetodikat on kasutanud ka Ančić ja Domazet (2015) ning sarnast Drews ja van den Berg (2016), kes kasutasid multinomiaalset regressioonanalüüsi hoiakute ja sotsiaal-demograafiliste tunnuste vaheliste seoste analüüsiks.

Teooriast tulenevalt ja intuiitiivselt tuletades on selge, milliseid väärtusi ja hoiakuid uurimise alla võtta tuleks ning milline peaks olema trend muutustes, et üleminek kestlikule kahanemisele oleks potentsiaalselt võimalik. Selleks, et empiirilise osa eesmärke saavutada, on oluline teemakohaste ja usaldusväärsete andmete olemasolu. Vaja on selliste uuringute andmeid, kus on käsitletud perekonna, töö, vaba aja, tarbimise ja keskkonnaga seotud väärtuseid ja hoiakuid, oluline on ka see, et uuringut oleks samade küsimustega läbi viidud mitmeid kordi. On kaks uuringut, mis nendele kriteeriumitele vastavad – Euroopa Sotsiaaluuring (ESS) ja Euroopa Väärtuste uuring (EVS). Antud töö puhul on kasutatud Euroopa Väärtuste uuringut, sest võrreldes ESS'iga, oli selles rohkem detailsemaid ja töö teema suhtes relevantseid küsimusi.

Euroopa Väärtuste uuringu puhul on tegemist suuremahulise ja mitme riigi andmetel põhineva uuringuga. See võimaldab saada ülevaadet Euroopa elanike uskumustest, eelistutest, hoiakutest, arvamustest ja väärtustest teemadel nagu elu, perekond, töö, poliitika, ühiskond ja religioon. Uuringu esimene voor ulatub tagasi aastasse 1981 ning uuringut on seejärel korratud iga üheksa aasta tagant, mis teeb kokku neli toimunud vooru –1981,1990,1999 ja 2008. 2017. aasta voor on veel teostamisel, välja peaks see tulema küll sellel aastal, kuid kahjuks bakalaureusetöö tegemise ajal viienda vooru tulemused veel kättesaadaval ei olnud.

Antud töös võetakse seega vaatluse alla neli varasemat vooru ning vastajaid kokku nendes voorudes oli 153 997. Valimisse kuuluvad vastajad kõikidest riikidest. Esimeses voorus osales 16 riiki, teises 29, kolmandas 33 ning neljandas 47. Lisas on välja toodud kõik osalenud riigid (vt. Lisa 1).

Nendest neljast toimunud voorust on välja valitud kõige huvipakkuvamad küsimused, mis võimaldaksid hinnata muutusi väärtustes ja hoiakutes pere, töö, vaba aja ja tarbimise teemadel. Sobilike küsimuste valimist piiras asjaolu, et küsimused peavad olema esitatud samal kujul mitmes voorus. Mitmed teemakohased küsimused olid esindatud ainult ühel aastal, mistõttu ei olnud need sobilikud, sest ei võimaldanud hinnata muutuseid ajas. Järgnevalt on välja toodud valituks osutunud kümme küsimust koos valiku põhjendusega:

1. Muutus tulevikus: rohkem rõhku panna perele (*Future changes: more emphasis on family life*).
2. Muutus tulevikus: rohkem rõhku panna individuaalsusele (*Future changes: more emphasis on individual*).
3. Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu (*Future changes: a simple and more natural lifestyle*).

Kõigi nende kolme küsimuse puhul pidi vastaja hindama, kas nimetatud muutus tulevikus oleks hea, halb või ei ole sellel vahet. Kestliku kahanemise kontekstis oleks positiivne, kui inimesed vastaksid nendele küsimustele vastusega „hea“, sest perel ja üldse sotsiaalsetel suhetel on suur roll kahanevas ühiskonnas; individuaalsusele rõhku panemine on oluline, sest soosib inimeste puhul iseenda ja teiste inimeste väärtustamist, lisaks sellele ka iseseisvust ja autonoomiat, mis teooria järgi on oluline väärtus kahanevas ühiskonnas; kolmanda küsimuse puhul on teada, et kahanemisele üleminek eeldab väiksemat tarbimist, mistõttu valmisolek elada lihtsamat ja naturaalsemat elu on vajalik eeldus.

4. Kui oluline on elus: töö (*Important in life: work*)
5. Kui oluline on elus: pere (*Important in life: family*)
6. Kui oluline on elus: vaba aeg (*Important in life: leisure time*)

Nende kolme küsimuse puhul pidid vastajad hindama olulisust skaalal 1–4, kus 1 tähistab vastust „üldse ei ole oluline“ ning 4 „väga oluline“. Küsimused on valituks osutunud, sest võimaldavad anda ülevaadet, kuidas nende kolme väga tähtsa eluaspekti rõhuasetus aastatega muutunud on või kas on üldse muutust toimunud. Kestliku kahanemise teooria kohaselt peaks kahanevas ühiskonnas suur tähtsus olema perel ja vabal ajal, samas kui töö roll ja tähtsus elus on väiksem.

7. Muutus tulevikus: vähem rõhku asetada rahale ja materiaalsele hüvedele (*Future changes: less emphasis on money and material possessions*)
8. Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada (*Future changes: less importance placed on work*)

Nende kahe küsimuse puhul pidid vastajad hindama muutust kas heaks, halvaks või võtma ükskõikse seisukoha. Need küsimused võimaldavad anda ülevaadet inimeste suhtumisest ideesse, et tulevikus mängivad töö, raha ja materiaalsed hüved väiksemat rolli. Seitsmes küsimus on seotud teoorias välja toodud staatuskaupade ja nende irratsionaalsuse ideega, kuid on ka seotud kaheksanda küsimusega, sest materiaalse hüvede ihaldamine paneb inimesed liigset rõhku asetama rahale ja tööle. Kestliku kahanemise seisukohalt oleks hea, kui vastused nendele küsimustele, kuid eriti seitsmendale küsimusele, oleks valik „hea“, sest väärtustades vähem raha ja materiaalseid hüvesid väheneks ka tarbimine.

9. Postmaterialistlikkuse indeks (*Post-materialist index*)

Üheksanda punkti puhul ei ole tegemist uuringus oleva küsimusega, vaid on juba EVS'i andmetes valmis olev indeks, mis põhineb kahe uuringu küsimuse vastusele. Need kaks küsimust ja kuidas nende vastuste põhjal on indeks koostatud, on välja toodud lisa (vt. Lisa 2). Postmaterialistlikud väärtused on näiteks usaldus, kodanikuaktiivsus ja sallivus, samas kui materialistlikud väärtused on raha ja võim. Kahanevas ühiskonnas peaksid inimesed omama pigem postmaterialistlikke väärtusi, kuna suur tähtsus on koostööl ja kogukonnal, siis peab inimeste vahel olema usaldus ja sallivus. Ka kodanikuaktiivsus on oluline, sest kestlikule kahanemisele üleminek eeldab kodanike poolset huvi muutusteks ja valmisolekut neid muutusi nõudma. Antud indeks on skaalal 1-4, kus 1 on „materialist“ ja 4 „postmaterialist“.

10. Annaksin osa oma sissetulekust keskkonna heaks (*Would give part of my income for the environment*)

Viimane küsimus puudutab otseselt keskkonda, mis on väga oluline aspekt kestliku kahanemise liikumises. Selle küsimuse puhul pidi vastaja hindama kuivõrd nõus ollakse selle väitega skaalal 1-4, kus 1 tähendab „ei nõustu üldse“ ning 4 „nõustun väga“. Vastus

sellele küsimusele peegeldab autori hinnangul keskkonnaprobleemide teadvustamist ning valmisolekut ka omapoolset panust andma, et probleeme leevendada.

Lisas on välja toodud kõik kümme küsimust aastate lõikes, võimalikud vastusevariandid ning kuidas aastate lõikes vastused on jaotunud (vt. Lisa 3). Sealt on ka näha, et osad küsimused ei ole olnud esindatud igas voorus, kuid küsimuste valikul oli kriteeriumiks, et analüüsi jäävad küsimused, mis on vähemalt kolmes voorus olnud. Välja on jäetud iga küsimuse puhul vastus „muu“ või puudulikud väärtused. Vastused on autori poolt ümberkodeeritud nii, et oleksid loogiliselt järjestatud väiksemast suuremani, kus 1 tähistab alati negatiivset väärtust (vastavalt „halb“ või „pole üldse nõus“). Üheksanda küsimuse puhul on autor vastused ümberkodeerinud nii, et varasemalt 4 vastust on taandatud kolmeks, kus väärtus 1 on „materialist“, 2-3 on kokku koondatud ja tähistatud variandiga „segu“ ning väärtus 4 on „postmaterialist“.

2.2. Väärtushinnangute ja hoiakute analüüs

2.2.1 Väärtuste ja hoiakute muutumine ajas

Selles peatükis on eesmärgiks analüüsida eelmises peatükis välja toodud küsimusi ning välja selgitada, kas väärtused ja hoiakud on ajas muutunud ning kui on, siis millises suunas. Eesmärgi saavutamiseks on otsustatud võrrelda vastuste keskväärtuseid aastate lõikes ning leida, millised muutused on olnud statistiliselt olulised. Kõigi kümme küsimuse vastused on skaalal põhinevad, mis on olenevalt küsimusest kas 1-3 või 1-4 ning kõikide vastuste puhul on kõrgem väärtus ja seega ka kõrgem keskmine, antud teema seisukohast lähtuvalt positiivne tulemus. Kõikide vastuste keskmised on aastate lõikes välja toodud lisas (Lisa 4).

Keskmete võrdlemiseks kasutati Mann-Whitney U testi, sest andmetes esines asümmeetriat ning oli vaja kasutada mitteparameetrilist testi. Oluline on siinkohal välja tuua, et muutust aastates on testitud eraldi kolmes grupis: 2008 ja 1990; 1999 ja 1990; ning 1999 ja 1981. Põhjus seisneb selles, et esiteks ei ole võimalik Mann-Whitney U testiga rohkem kui kahte gruppi korraga testida, on olemas küll muid teste (nt Kruskal-Wallis), mis seda võimaldavad, kuid kuna mõni küsimus ei olnud kõikidel aastatel esindatud, siis ei oleks kõikide aastate ühine võrdlemine andnud korrektseid tulemusi. Seega on kolm aastate gruppi moodustatud nii, et oleksid esindatud kõik aastad ning kõik

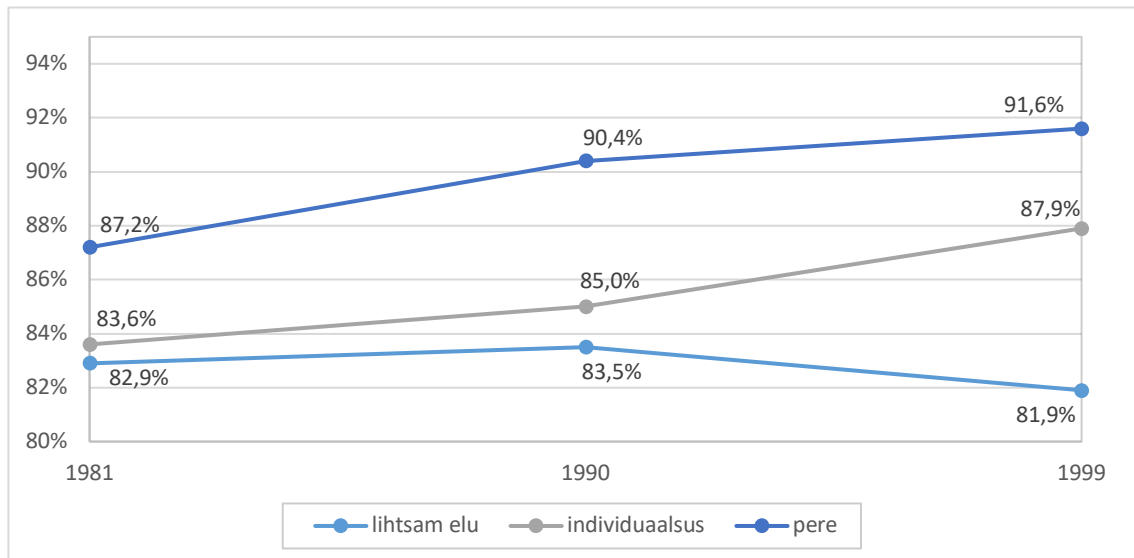
küsimused. Tabelis 2 on esitatud Mann-Whitney U testide tulemused. Lisaks z-väärtustele on lisatud ka η^2 , mis võimaldab hinnata keskväärtuste muutuste tugevust, see on leitud z-väärtuse ruutu võtmisel ning jagades saadud väärtuse mõlema aasta valimite summaga.

Tabel 2. Mann-Whitney U testi tulemused.

	Võrdlus 2008 ja 1990		Võrdlus 1999 ja 1990		Võrdlus 1999 ja 1981	
	z-väärtus	η^2	z-väärtus	η^2	z-väärtus	η^2
Valmisolek lihtsamaks, naturaalsemaks eluviisiks						
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda perele	NA	NA	6,371**	0,001	16,662**	0,005
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda individuaalsusele	NA	NA	12,176**	0,002	13,500**	0,003
Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu	NA	NA	4,861**	0,00	-3,937**	0,00
Pere, töö ja vaba aja väärtustamine						
Kui oluline on elus: töö	0,191	0,00	3,443**	0,00	NA	NA
Kui oluline on elus: pere	9,358**	0,001	4,326**	0,00	NA	NA
Kui oluline on elus: vaba aeg	12,185**	0,001	- 8,288**	0,001	NA	NA
Valmisolek vähem rõhku panema tööle, rahale ja materiaalsetele hüvedele						
Muutus tulevikus: vähem keskenduda rahale ja materiaalsetele hüvedele	20,673**	0,005	1,487	0,00	23,716**	0,18
Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada	NA	NA	-8,232**	0,001	-0,215	0,00
Postmaterialistlikud väärtused						
Postmaterialistlikkuse indeks	- 35,778**	0,013	18,880**	0,005	3,780*	0,00
Keskkonna väärtustamine						
Annaksin osa sissetulekust keskkonnakaitseks	- 18,800**	0,004	-35,503**	.017	NA	NA

** – statistiliselt oluline olulisuse nivool $p < 0.01$

Esimese kolme küsimuse puhul on näha, et muutused vastuste keskmistes on statistiliselt olulised. Kuid η^2 väike väärtus viitab sellele, et muutus ei ole olnud kuigi suur. η^2 väärtus ütleb, et muutus aastates seletab ära vastavalt 0,5%, 0,3% ja 0% muutustest vastustes.

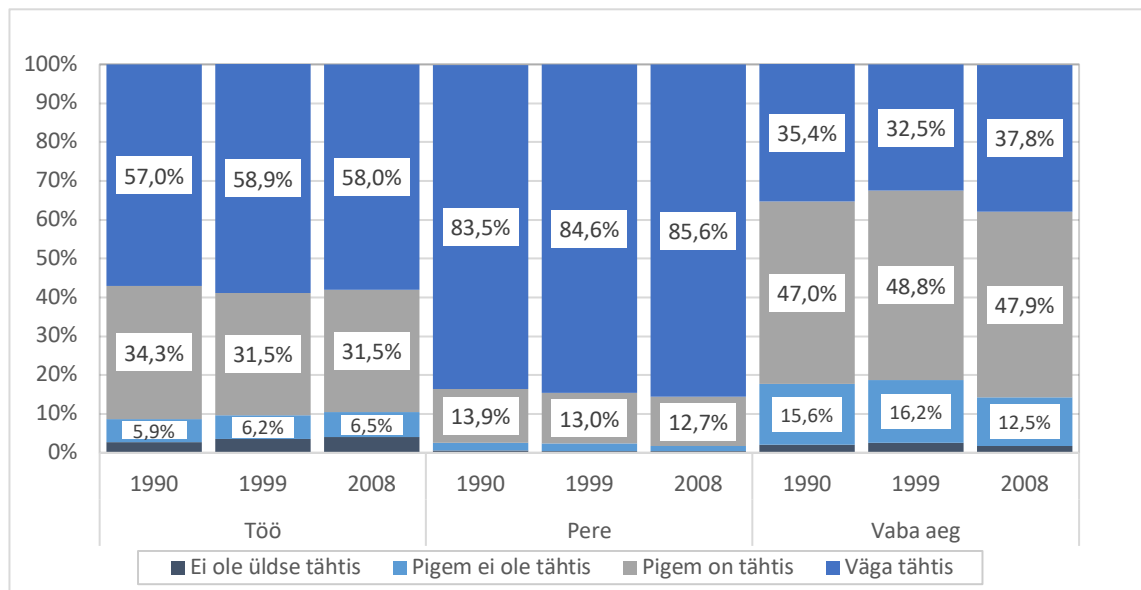

Joonis 1. Mitu protsenti inimestest valisid vastusevariandi „hea“, kui paluti hinnata muutust tulevikus, kus keskendutakse rohkem individuaalsusele, perele ning elatakse lihtsamat ja naturaalsemat elu (Allikas: autori koostatud European Value Survey andmete põhjal).

On näha, et joonis ja Mann-Whitney U testi tulemused ühilduvad, testi kohaselt on 1981 ja 1999. aasta vahel langenud keskmine väärtus kolmanda küsimuse puhul, mis hindas inimeste suhtumist ideesse, et tulevikus võiks elada lihtsamat ja naturaalsemat elu. Langus on küll väike ning positiivne on siiski asjaolu, et stabiilselt on üle 80% inimestest hinnanud sellist muutust tulevikus heaks. Lisaks sellele on tõusnud soov tulevikus keskenduda rohkem perele ja individuaalsusele ning ka nendele küsimustele on vastuse „hea“ valinud inimeste protsent olnud aastate jooksul väga kõrge. Kuna lihtsam, naturaalsem elu, perele ja individuaalsuse prioriseerimine on ka kestliku kahanemise liikumise jaoks väga olulised väärtused, siis on väga positiivne, et enamik inimesi suhtub hästi ideesse, et tulevikus nendele aspektidele elus rohkem keskenduda.

Mis puutub töö, pere ja vaba aja väärtustamisesse, siis on pea kõikide aastate ja küsimuste vastuste puhul olnud statistiliselt olulisi erinevusi, erandiks siinkohal on 2008 ja 1990. aasta puhul töö olulisuse küsimus. Jällegi on muutused olnud väga väikesed. Tabelist saab välja lugeda, et 1990 ja 2008. aasta vahel on tõusnud nii vaba aja tähtsus, kui ka pere

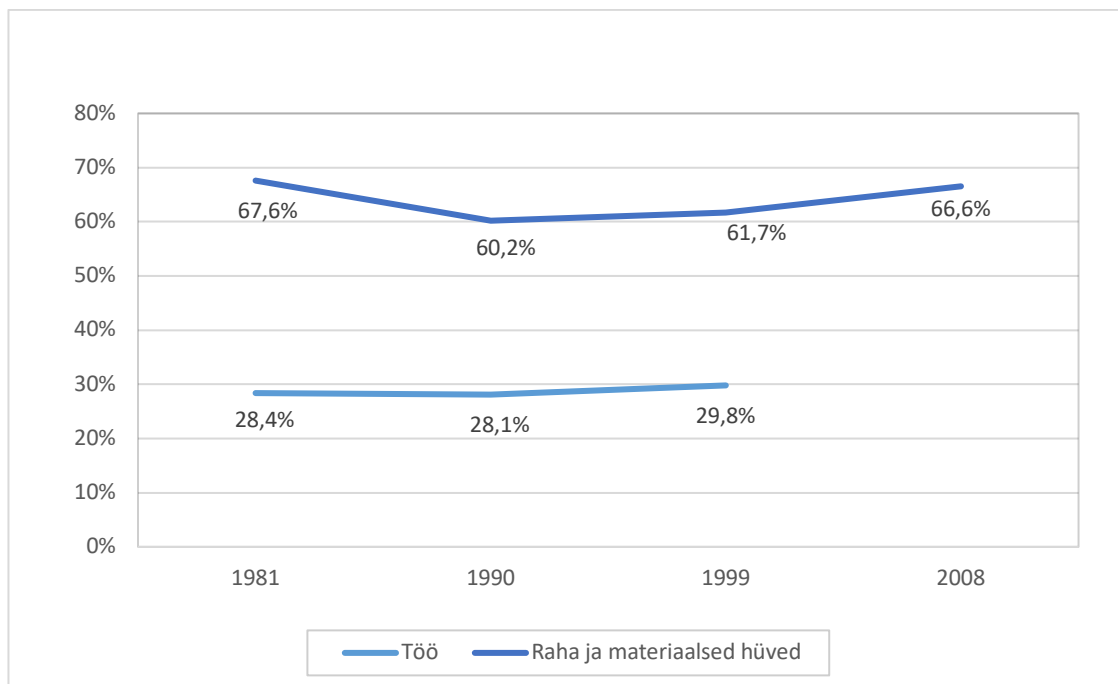
tähtsus, samas kui 1990 ja 1999 vahel on tõusnud pere tähtsus ja töö tähtsus, aga vaba aja tähtsus on langenud.

Joonis 2. Jaotused vastustes küsimustele, kui tähtis elus on pere, töö ja vaba aeg, kolme voo ru lõikes (Allikas: autori poolt koostatud European Value Survey andmetel).

Joonisel on näha, et vastused aastate lõikes on olnud üldjoontes ühtlased ning märkimisväärseid muutuseid toimunud ei ole. Kui vaadata, kuidas on jaotunud vastus „väga tähtis“, siis võib järeldada, et aastate jooksul on püsinud tendents väärtustada pere kõige rohkem, seejärel tööd ning vaba aega nendest kolmest kõige vähem. Kestliku kahanemise seisukohalt oleks hea, kui vaba aega väärtustatakse rohkem, sest tegevused, mida vabal ajal teha saab (nt sotsialiseerimine, loominguline tegevus, vabatahtlik töö jne) on kahanevas ühiskonnas suure väärtusega. Lisaks kasvab vaba aja hulk, kui töötundide arv väheneb, mistõttu on oluline, et inimestele meeldiks vaba aeg ja peaksid seda elus oluliseks. Positiivne on aga see, et väike muutus on toimunud, sest 1999 ja 2008. aasta vahel on tõusnud inimeste protsent, kes hindavad vaba aega väga tähtsaks, langenud on ka osakaal, kelle jaoks see pigem tähtis ei ole.

Järgmine aspekt on valmisolek vähem keskenduda rahale, tööle ning materiaalsetele hüvedele. Mann-Whitney U testi tulemuste kohaselt on muutus keskmistes olnud statistiliselt oluline. Väiksem muutus on toimunud tööle väiksems väärtuse omistamise puhul, kuid raha ja materiaalsuse koha pealt on muutus olnud suurem.

Joonis 3. Mitu protsenti vastanutest hindas heaks muutust tulevikus, kus vähem tähtsust omistatakse tööle ning rahale ja materiaalsele hüvedele (Allikas: autori koostatud European Value Survey andmete põhjal).

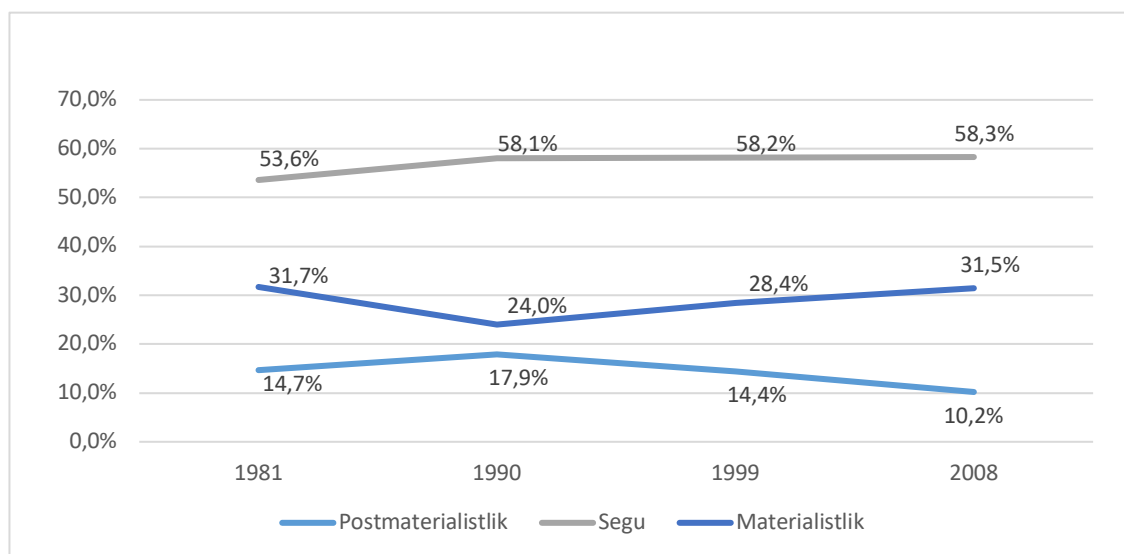
Jooniselt on samuti võimalik näha, et tööle väiksema tähtsuse omistamine aastaste jooksul on püsinud konstantsena. Rahale ja materiaalsusele vähem keskendumine on samas muutunud märgatavalt rohkem, olles kõige kõrgem olnud aastal 1981, seejärel teise ja kolmanda vooru ajal olnud tunduvalt madalam, kuid 2008. aasta voorus jällegi tõusnud.

Varasemate küsimuste puhul oli näha, et lihtsamat ja naturaalsemat elustiili hindasid heaks tunduvalt suurem protsent inimesi (81-83%), kuid raha ja materiaalsuse küsimusega vähem nõustujate hulk (60-67%) võib viidata sellele, et ehkki idee lihtsamast, loodussõbralikumast elust on küll sümpaatne, siis paljud inimesed ei oleks nõus ülemineku tegema iseenda mugavuste, sissetuleku ja materiaalse hüvede arvelt.

Sarnaselt joonisele 2, tuleb ka jooniselt 3 välja, et üldjuhul mängib töö tähtsat rolli inimeste elus ning on pigem vähe inimesi, kes peavad heaks muutust, et tulevikus oleks töö väiksem tähtsus. Ehkki kestliku kahanemise teooria kohaselt on eesmärk nihutada rõhuasetus töölt muudele eluaspektidele, ei saa kindlalt väita, et inimeste kalduvus tööd tähtsustada oleks kahjulik kestliku kahanemisele ülemineku võimalikkusele. Leitud tulemused ütlevad ainult seda, et töö on inimeste elus tähtsal kohal, mis on ka arusaadav,

sest lisaks sissetulekuallikale on tööl ka teisi inimeste jaoks tähtsaid funktsioone, nagu näiteks pakub võimalust eneseteostuseks või paneb inimesi tundma, et panustatakse ühiskonda ja selle toimimisse. Kestliku kahanemise liikumine ei soovigi iseenesest tööd eemaldada inimeste elust, vaid pigem ümberkujundada – töötundide arv tõenäoliselt väheneks ning lisanduksid teist laadi tööd, kuhu alla kuuluks näiteks vabatahtlik töö ja erinevad kogukonnasisesed vastastikuse töö võimalused, kuid alles jääks kindlasti töö sotsiaalne ja individuaalne aspekt.

Järgnevalt on välja toodud muutused postmaterialistlikkuse indeksis. Tabel 2 järgi on näha, et muutused on kolme grupi lõikes olnud statistiliselt olulised ning suurimad muutused on toimunud 1990 ja 2008. aasta vahel. Muutus keskväertustes on olnud negatiivne – vastuste keskväertus on olnud 1990. aastal suurem, kui see oli aastal 2008, mis tähendab seda, et aastal 1990 oli rohkem inimesi, kes kuulusid indeksi järgi postmaterialistlikkuse kategooriasse.

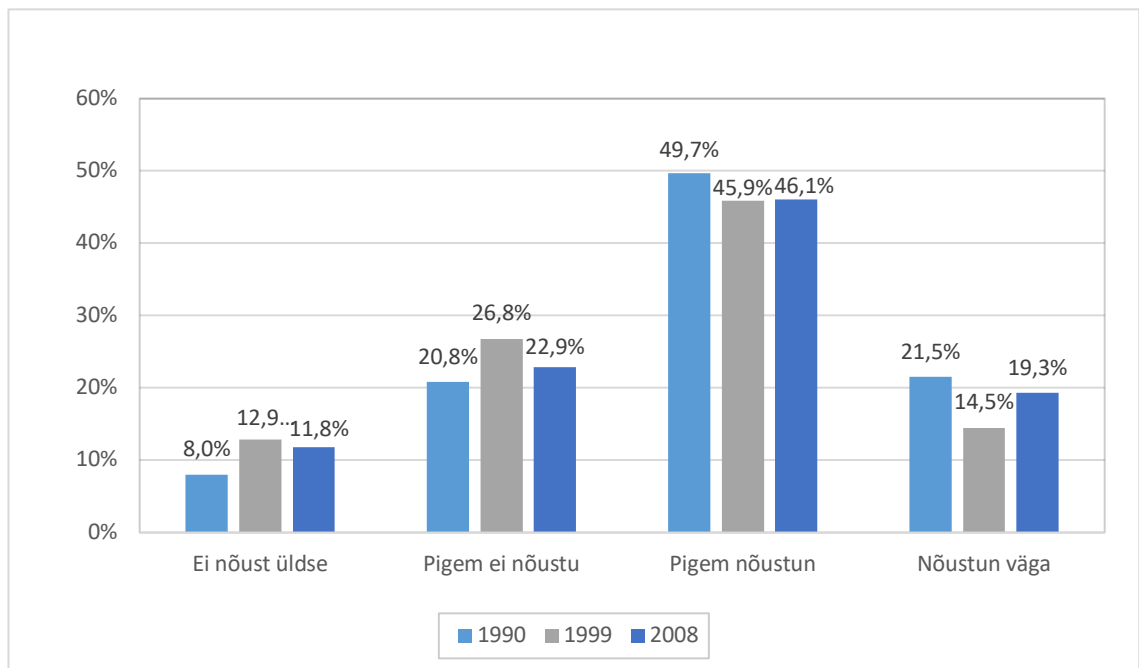

Joonis 4. Postmaterialistlikkuse indeksi vastuste jaotus aastate lõikes. (Allikas: autori poolt koostatud European Value Survey andmete põhjal)

Jooniselt on näha, et aastate lõikes on protsentuaalselt kõige rohkem inimesi kuulunud kategooriasse „segu“, seejärel materialistlikkuse ning kõige vähem on olnud inimesi, kes kuuluvad postmaterialistlikkuse rühma. Kui kategooria „segu“ on olnud aastate lõikes stabiilne, siis postmaterialisti ja materialisti kategooriate vahel on toimunud muutusi. Viimaste voorude tulemuste järgi on märgatavalt kahanenud postmaterialistlikku rühma

kuuluvate inimeste osakaal, samal ajal kui kuuluvus materialistlikkuse rühma on protsentuaalselt kasvanud.

Viimasena on veel käsitletud keskkonna kategooriat, kus on samuti toimunud statistiliselt olulised muutused, kuid mitte just positiivses suunas. Mann-Whitney U testi kohaselt on näha, et nii 1990 ja 1999, kui ka 1990 ja 2008. aasta vahel on toimunud langus vastuste keskväärtustes. 1990. aastal oli keskväärtus kõige suurem, 1999 see langes ning 2008 on küll tõusnud, kuid ei ole tõusnud 1990. aasta tasemele.

Joonis 5. Vastuste jaotused küsimusele „Annaksin osa oma sissetulekust keskkonna heaks“ kolme vooru lõikes. (Allikas: autori koostatud European Value Survey andmete põhjal)

Positiivne on vähemalt asjaolu, et viimase vooru põhjal on nõustujate protsent suurenenud, lisaks sellele on siiski 60-70% inimestest pidevalt aastate lõikes olnud nõus või pigem nõus loovutama osa oma sissetulekust keskkonna heaks, mis võib vihjata sellele, et suurele osale inimestest lähevad korda keskkonnaprobleemid ning on nõus ka ise panustama probleemide leevendamisesse.

2.2.2 Väärtuste ja hoiakute seos taustatunnustega

Järgmisena on eesmärk uurida, kas eelmises peatükis analüüsitud kümne küsimuse vastused, mis väljendasid väärtuseid ja hoiakud, on seotud valitud taustatunnustega, milleks on sugu, vanus, haridus ja sissetulek. Kõik taustatunnused kodeeriti autori poolt fiktiivseteks tunnusteks, kodeerimine ning fiktiivsete muutujate taustakategooriad on välja toodud järgnevas tabelis. Märkuseks, et sissetuleku puhul ei ole välja toodud täpselt, mis sissetuleku vahemik moodustab „madala“, „keskmise“ ja „kõrge“ sissetulekutaseme, sest kasutatud on EVS'i poolt juba valmis kategooriatega, kus ei olnud seda täpsustatud.

Tabel 6. Taustatunnused ja nende kodeering.

Taustatunnus	Kodeerimine regressioonanalüüsiks
Sugu	Naine (taustakategooria)
	Mees
Vanus	15-29 (taustakategooria)
	30–49
	50+
Haridus	Madal (taustakategooria) (alla 12 aasta õppimist)
	Keskmine (12-15 aastat õppimist)
	Kõrge (15+ aastat õppimist)
Sissetulek	Madal (taustakategooria)
	Keskmine
	Kõrge

Allikas: autori koostatud

Seoste leidmiseks on kasutatud binaarset logistilist regressioonanalüüsi, sest eesmärgiks on leida, kas teatud taustatunnuste olemasolu suurendab võimalust kuuluda ühte gruppi kahest. Nendeks gruppideks on iga küsimuse puhul üldiselt nõustujate ja üldiselt mittenõustujate grupid. Selleks on vastused ümberkodeeritud binaarseteks tunnusteks nii, et varasemalt 3 või 4 vastusevarianti on koondatud kaheks, vastavalt küsimusele siis kas: nõustumine või mittenõustumine; hea või halb/ükskõikne; tähtis või mittetähtis ning materialistlik või postmaterialistlik. Seega vahepealsed vastused, nagu näiteks pigem nõus või pigem tähtis, on kokku pandud vastusega „nõus“ ja „tähtis“, samas kui vastused nagu „vahet pole“ või „pigem pole nõus“ kuuluvad gruppi „mittenõustujad“ (vt. Lisa 5).

Arvesse on võetud kõikide aastate andmeid koos ning iga küsimuse puhul on koostatud regressioonvõrrand, kus sõltuvaks muutujaks on hoiak või väärtus ning sõltumatuteks muutujateks on sugu, vanus, haridus ja sissetulek. Regressioonvõrrandi üldkuju näeb seega välja järgmine: väärtus/hoiak(i) = f(sugu, vanus, haridus, sissetulek). Iga regressioonvõrrandi kirjeldatuse tase ja mudeli „headus“ on välja toodud lisas (vt. Lisa 6). Kirjeldatus oli üldjuhul väike ning Hosmer-Lemeshow testi puhul sobis mudel antud andmetele kahe mudeli puhul (10-st). Esimene neist oli mudel, mis hindas taustatunnuste sõltuvust vastamaks, et tulevikus muutus vähem rahale ja materiaalsele hüvedele keskendumine oleks hea ning teine, et tulevikus rohkem individuaalsusele keskenduda oleks hea.

Regressioonanalüüsi läbi viies saadakse koefitsendid B ja Exp(B) ehk regressioonikordaja ja riskisuhe (*odds ratio*). Tulemuste tõlgendamisel on oluline koefitsent Exp(B), sest see väljendab kui mitu korda (või mitu %) suurem/väikem on võimalus kuuluda „riskigruppi“ võrreldes taustagrupidga teatud sõltumatu muutuja korral. Siin on nõ „riskigrupiks“ kestliku kahanemise seisukohalt positiivsete hoiakute ja väärtuste väljendamine, ehk väidetega nõustujate grupid, seega koefitsent Exp(B) ütleb, kui mitu korda suurendab/vähendab teatud taustatunnuse olemasolu võimalust kuuluda nõ „nõustujate“ gruppi võrreldes „mittenõustujate“ gruppi kuulumisega.

Järgnevas tabelis on välja toodud regressioonanalüüsi tulemused:

Tabel 3. Väärtuste ja hoiakute sõltuvus taustatunnustest, binaarse logistilise regressioonanalüüsi tulemused.

Küsimus		SUGU (1)	VANUS (2)		HARIDUS (3)		SISSETULEK (4)	
		Mees	30-49	50+	Keskmine	Kõrge	Keskmine	Kõrge
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda perele	B	-.221**	.733**	1.393**	1.454**	1.350**	.559**	.383**
	Exp(B)	.802	2.081	4.025	4.281	3.858	1.749	1.467
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda individuaalsusele	B	.104**	.417**	.579**	.758**	1.381**	.363**	.434**
	Exp(B)	1.110	1.517	1.784	2.135	3.979	1.438	1.543
Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu	B	-.187**	.556**	.841**	1.008**	1.041**	.280**	.049*
	Exp(B)	.829	1.743	2.319	2.740	2.832	1.323	1.050

Kui oluline on elus: töö	B	.410**	1.113**	.154**	.919**	1.334**	.676**	.878**
	Exp(B)	1.507	3.045	1.167	2.508	3.798	1.965	2.405
Kui oluline on elus: pere	B	-.185**	1.411**	1.811**	1.810**	2.183**	1.295**	1.553**
	Exp(B)	.831	4.100	6.116	6.113	8.874	3.651	4.726
Kui oluline on elus: vaba aeg	B	.132**	.194**	.021	.893**	1.217**	.494**	.611**
	Exp(B)	1.141	1.214	1.021	2.442	3.378	1.639	1.843
Muutus tulevikus: vähem keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele	B	-.157**	.206**	.272**	.161**	.439**	.093**	.093
	Exp(B)	.854	1.229	1.312	1.174	1.551	1.097	1.098
Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada	B	.007	-.173**	-.604**	-.640**	-.567**	-.139**	-.120**
	Exp(B)	1.007	.841	.547	.527	.567	.870	.887
Postmaterialistlikkuse indeks	B	.290**	-.601**	-1.116**	-.711**	-.213	-.012	.321**
	Exp(B)	1.337	.548	.328	.491	.808	.988	1.378
Annaksin osa sissetulekust keskkonnakaitseks	B	-.010	.036*	-.046*	.174**	.516**	.306**	.430*
	Exp(B)	.990	1.037	.955	1.190	1.675	1.359	1.537

Olulisuse nivoo **<0,05; *<0,01

(1) Taustakategooria: Naine

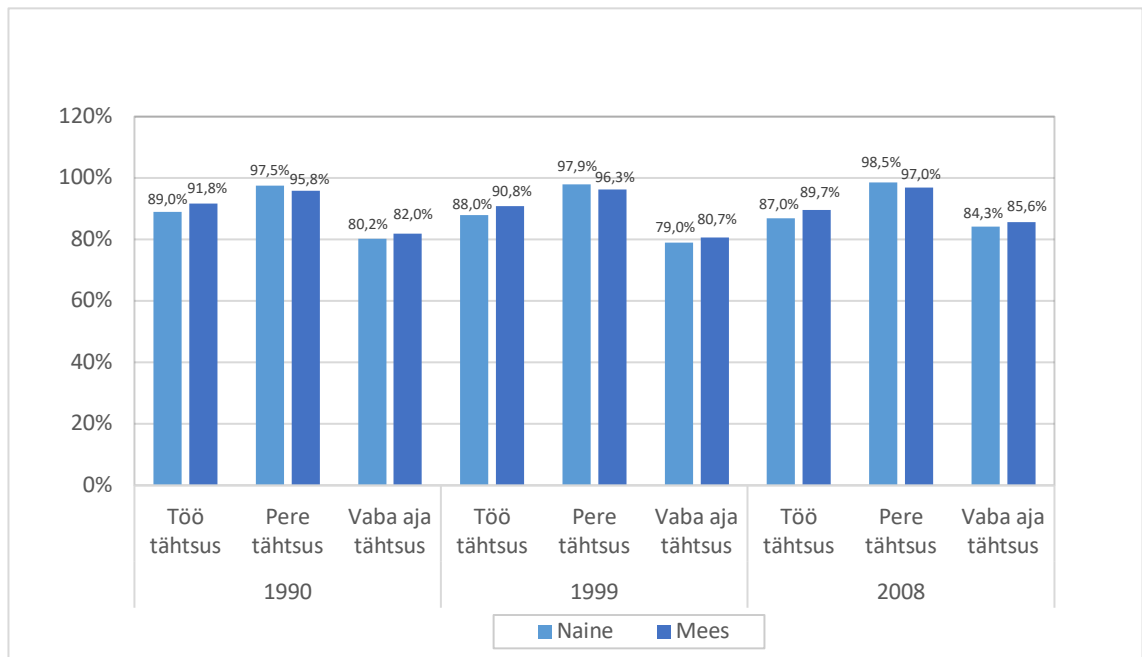
(2) Taustakategooria: 15-29

(3) Taustakategooria: Madal

(4) Taustakategooria: Madal

Soo puhul saab regressioonanalüüsi tulemustest välja lugeda, et statistiliselt oluline oli sugu taustatunnusena kaheksa küsimuse puhul. On näha, et naised üldjuhul väärtustavad peret rohkem, sest kahe peret puudutava küsimuse juures oli suurem võimalus, et maksimum vastuse ehk „hea“ või „väga tähtis“ on valinud naine. Võimalus kuuluda gruppi, kus vastati, et tulevikus perele rohkem keskenduda oleks hea, oli naistel 24% suurem kui meestel. Lisaks sellele, oli meestel väiksem võimalus kuuluda gruppi, kus hinnati heaks elada naturaalsemat, lihtsamat elustiili ning keskenduda vähem rahale ja materiaalsele hüvedele. Samas olid mehed tõenäolisemad hindama kõrgemaks vaba aja ja töö olulisust elust. Meestel oli 33% suurem võimalus kuuluda gruppi „postmaterialist“ ning veidi suurem võimalus hinnata heaks tulevikus rohkem individuaalsusele keskendumist.

Kõige suuremad erinevused soo lõikes ongi aga olnud väärtuste prioriseerimises. Jooniselt 6 on näha, et sarnased tendentsid on eksisteerinud kõikide aastate jooksul. Kõikide kolme vooru lõikes on alati naiste puhul olnud kõrgem vastajate protsent, kes hindavad pere olulisust elus tähtsaks, samas kui mehed on rohkem oluliseks pidanud tööd ja vaba aega. Kõigi aastate lõikes on pere alati olnud juhtival positsioonil nii meeste kui naiste puhul, kestliku kahanemise liikumise jaoks on positiivne ka see, et vaba aja tähtsus on olnud aastate jooksul kõrge ning isegi kasvanud 1999 ja 2008. aasta vahel.

Joonis 6. Mitu protsenti vastanutest on valinud variandi „väga tähtis“ või „tähtis“, hinnates töö, vaba aja ja pere olulisust elus. (Allikas: autori poolt koostatud European Value Survey andmete põhjal)

Drews ja van den Bergh (2016) näiteks leidsid, et naised muretsevad rohkem keskkonnaprobleemide pärast kui mehed. Antud töö puhul võiks seda sama väljendada naiste suurem nõustumine väitega, „annaksin osa sissetulekust keskkonna heaks“, kuid regressioonanalüüsi tulemused näitasid, et tunnus sugu ei olnud selle küsimuse puhul statistiliselt oluline.

Vanus oli statistiliselt oluliseks taustatunnuseks kõikide küsimuste puhul, v.a vaba aja olulisus 50+ ja 15-29aastaste vahel. Taustakategooriaks oli vanuse puhul noored ehk 15-29aastased vastajad. Tabelist 3 saab välja lugeda, et kõige suuremad erinevused olid küsimuste puhul, mis käsitlesid peret. Võrreldes nooremate inimestega, on 30-

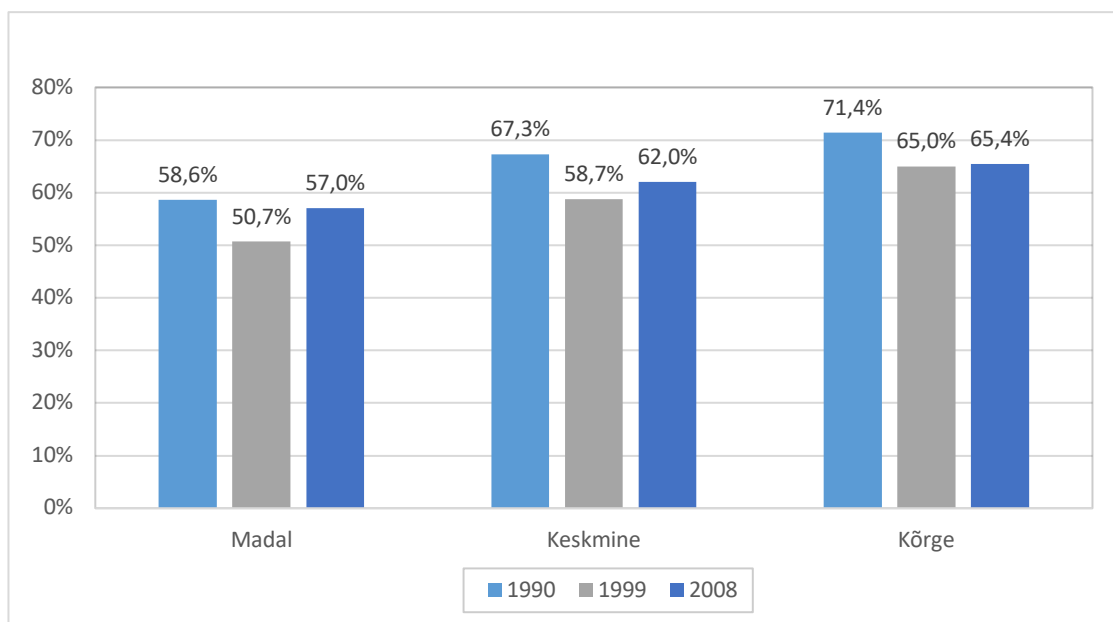
49aastasetel 2x suurem võimalus kuuluda gruppi, kus vastati, et tulevikus rohkem perele keskendumine on hea, ning 50+ vanuses 4x suurem võimalus. Lisaks sellele, 30-49aastastel oli 4x suurem ja 50+ vanusestel 6x suurem võimalus kuuluda gruppi kus vastati, et pere olulisus elus on väga tähtis või tähtis. Üldjuhul noortega võrreldes, on vanematel inimestel (nii 30-39aastastel ja 50+ vanustel) suurem võimalus kuuluda gruppi, mis hindas heaks muutust tulevikus, kus keskendutakse vähem tööle, elatakse naturaalsemalt ja lihtamalt ning asetatakse vähem rõhku materiaalsele hüvedele.

Ančič ja Domazet (2015) jõudsid samuti tulemuseni, et vanematele inimestele on rohkem omased kestlikku kahanemist soosivad hoiakud. Nemad leidsid, et vanemad inimesed on rohkem kasvu suhtes kriitilised ning pooldasid rohkem kahanemise ideed. Ka antud töö puhul on regressioonanalüüsi tulemustest näha, et vanematel inimestel on suurem võimalus kuuluda gruppidesse, mis on kestliku kahanemise seisukohalt positiivsed.

Haridus oli statistiliselt oluline taustatunnus enamike vastuste puhul. Regressioonanalüüsi tulemuste järgi on keskmise haridusega inimestel 4x ning kõrge hariduse korral 3,8 korda suurem võimalus kuuluda gruppi, kus hinnati heaks tulevikus perele rohkem keskendumist. Võrreldes madala haridusega, on keskmise ja kõrge hariduse korral 6x suurem võimalus kuuluda gruppi, kus pere olulisust elus hinnati vastusevariantidega „väga oluline“ või „pigem oluline“. Lisaks sellele, kõrge ja keskmise haridusega inimestel oli suurem võimalus kuuluda gruppi, kus hinnati heaks tulevikus elada naturaalsemalt ja lihtsamalt ning vähem keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele. Ka Ančič ja Domazet (2015) leidsid, et kõrgema haridusega inimesed on tõenäolisemad tegema muudatusi oma harjumustes ning ka ohverdusi mugavustes, et võidelda keskkonnaprobleemidega. Selle töö puhul näitab seda ka tulemus, et kõrgema haridusega inimestel on võrreldes madala haridusega inimestega 67% suurem võimalus kuuluda gruppi, kus nõustuti andma osa sissetulekust keskkonna heaks.

Viimaseks on veel jäänud sissetulek ning tabelist 3 on näha, et see oli mitmete vastuste juures statistiliselt oluline taustatunnus. Sissetuleku mõju kajastus näiteks küsimuses pere olulisuse kohta, kus kõrge ja keskmise haridusega inimestel on vastavalt 4,7 ja 3,6 korda suurem võimalus kuuluda gruppi, kus pere tähtsus elus on väga või pigem oluline. Suurema sissetuleku korral on suurem võimalus hinnata heaks muutust tulevikus rohkem perele ja individuaalsusele keskenduda, elada lihtsamalt ja naturaalsemalt ning vähem

keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele. Lisaks sellele, on kõrge ja keskmise sissetulekuga vastajad tõenäolisemad andma osa oma sissetulekust keskkonna heaks. Seega mõjub kõrgem sissetulek hästi kestliku kahanemise jaoks positiivsete hoiakute väljendamisele. Ančič ja Domazet (2015) leidsid samuti, et jõukamates riikides on inimesed valmis maksuma kõrgemaid hindu või kõrgemaid makse, et keskkonnaprobleeme leevendada.

Joonis 7. Vastajate protsent, kes oleks nõus andma osa oma sissetulekust keskkonna heaks haridustasemetega ja aastate lõikes. (Allikas: autori poolt koostatud European Value Survey andmete põhjal)

Ka joonise pealt on võimalik näha, et keskmise ja kõrge sissetuleku juures on protsentuaalselt rohkem inimesi, kes on vastanud kas „väga nõus“ või „pigem nõus“ andma osa oma sissetulekust keskkonna heaks. Võrreldes aastaga 1990, oli aastal 1999 kõikide sissetulekutasemetega lõikes vähenenud nõustumise protsent, kuid 2008. aastaks on jällegi tõusnud, eriti madala ja keskmise sissetulekutasemetega puhul. Kõikide aastate lõikes on püsinud trend, et kõrge sissetuleku puhul on nõustujaid kõige rohkem, seejärel keskmise sissetuleku puhul ning kõige väiksem on nõustumine olnud pidevalt madala sissetuleku puhul. Ehkki selline tendents eksisteerib, siis autori hinnangul on siiski madala sissetuleku puhul nõustujate protsent olnud üllatavalt suur, näiteks aastal 2008 oli erinevus vaid 5% võrreldes keskmise sissetulekutasemega ning 8% kõrge sissetulekutasemega, mis ei ole iseenesest suur vahe. Kestliku kahanemise liikumise jaoks

on kindlasti positiivne, et inimesed sõltumata oma sotsiaal-majanduslikust taustast on teadlikud keskkonnaprobleemidest ning nõus lahendusse panustama.

KOKKUVÕTE

Kestlik kahanemine on liikumine, mis kritiseerib praegust kasvule orienteeritud majandussüsteemi. Liikumise sooviks on luua alternatiivne süsteem ja selline ühiskond, mis oleks tõeliselt jätkusuutlik, kus toimitakse planeedi ökoloogilistes piirides ning kus ka elu oleks õnnelikum ja tähendusrikkam. Kestlikult kahanevat ühiskonda iseloomustaks väiksem tootmine ja tarbimine, väiksem arv töötund ning kus elatakse selliste väärtuste järgi nagu pere, kogukond, sotsiaalsed suhted, keskkond, hoolivus ja lihtsus.

Sellisele ühiskonnale üleminek ei ole pelgalt utoopiline, tore unistus, vaid kestliku kahanemise pooldajad näevad seda hädavajalikuna. Praeguse eluviisi negatiivsed kõrvalmõjud avalduvad nii keskkonnale, mis väljendub suurenenud keskkonnaprobleemides nagu kliimasoojenemine ja reostus, kui ka inimestele endale, mis avaldub nii riikide vahelises kui ka riikide siseses suurenevas ebavõrdsuses. Lõputu kasv ei ole ökoloogiliselt võimalik piiratud ressursside pärast ning lisaks on see soovimatu negatiivsete sotsiaalsete ja ökoloogiliste välismõjude tõttu. Seetõttu ongi kestliku kahanemise liikumine niivõrd oluline, see adresseerib probleemi, mille lahendusest sõltub nii planeedi kui ka ühiskonna heaolu ja jätkusuutlikkus.

Kestliku kahanemise diskursuse teoreetilise aluse moodustavad kahte liiki argumendid – ökoloogilised ja sotsiaalsed. Ökoloogiliste argumentide läbiv joon on, et piiratud ressurssidega planeedil on lõputu kasv füüsiliselt võimatu. Kui ressursside kasutamise maht jätkub samas trendis, siis tulemuseks oleks ressursside ammendumine ja majandussüsteemi kokku kukkumine. Lisaks sellele põhjustavad pidevalt kasvavad tootmis- ja tarbimismahud ka suurenenud reostust. Seega kasvu lõpetab üks hetk kas siis ressursside ammendumine või liiga suur reostustase. Näiteks üks ressurss, mis pidevalt väheneb on nafta ja ka teised fossiilkütused. Nendest kütustest sõltuvad suurt energiahulka vajavad tootmisprotsessid ja tarbimisharjumised, mis on iseloomulikud tänapäeva arenenud ühiskondadele. Kui jõuab kätte nende ressursside tipp, siis on edasine

kasv raskendatud, lisaks nende ressursside kallinemine põhjustab probleeme nii majanduslikus, poliitilises kui ka sotsiaalses sfääris.

Kasvu sotsiaalne piir seisneb asjaolus, et kasvule orienteeritus ei suuda saavutada eesmärki, mille poole see püüdleb – inimeste õnnelikkuse ja rahulolu kasv läbi jõukuse suurendamise on Easterlin'i paradoksi järgi vasturääkiv. Jõukates, arenenud riikides jääb üldjuhul peale elementaarsete eluks vajalike hüvede tagamist üle osa sissetulekust, mis kulutatakse kaupade ja teenuste peale, mis on seotud sotsiaalse staatusega. Luksuskaupade ja teenuste tarbimise ainus eesmärk on väljendada oma rikkust ja nõ näidata välja sotsiaalset staatust. Nende väärtus ei olene esemest ise, vaid ainult selle jaotusest. Kui inimesed soovivad muutuda rikkamaks, et antud luksuslikke hüvesid omale lubada, siis kui kõik inimesed selle rikkuse taseme saavutavad ja omale seda lubada saavad, siis ei oleks tegemist enam luksuskaubaga vaid muutus masskaubaks. Seega alati peavad eksisteerima kaubad, mis oleks enamikule mittekättesaadavad, selleks et neil oleks suurem väärtus, mis teeb sellest lõputu tagaajamisega. Kasvule orienteeritud majandussüsteem, mis sellist tarbimisviisi soosib, taastoodab pidevalt ebaõiglust ühiskonnas ning ei suuda ka tagada suuremat õnnelikkust, mis teeb kasvust ka ebaratsionaalse prioriteedi.

Selleks, et kestlikule kahanemisele üleminek toimud saaks, on vaja mitmeid ideoloogilisi ja struktuurseid muutusi. Näiteks peavad teisiti olema korraldatud viisid, kuidas inimesed elavad, tarbivad ja töötavad. Kuna tootmine ja tarbimine peab kahanema, siis vähenevad ka töötunnid, mistõttu peab ümbermõtestama traditsioonilise töö rolli. Kahanevas ühiskonnas hakkaksid mängima olulist rolli vabatahtlik töö ja mitmesugused vastastikuse töö võimalused. Selleks, et töötundide vähenemine ei tooks kaasa suurenenud tööpuudust ja sellega kaasnevat probleemi majanduses, on võimalikuks lahendusteks näiteks baassissetuleku tagamine ja tööjagamine. Väiksemas mahu töötunde mõjuks hästi keskkonnale, sest majandus kahaneks ning reostuse tase oleks väiksem, lisaks sellele oleks ka positiivsed sotsiaalseid mõjusid, mis kaasneksid traditsioonilisele tööle alternatiivsete tegevustega.

Kuid ülemineku kõige fundamentaalsem eeldus on siiski, et inimesed jagaksid kestlikule kahanemisele iseloomulikke väärtuseid ja hoiakuid. Kuna üleminek eeldab iseendale piirangute panemist tarbimise ja tootmise osas ning vastu peab võtma teadliku otsuse

elada jätkusuutlikumalt, siis on vajalik, et enamus inimesi jagaksid sarnaseid väärtushinnanguid ning oleksid valmis vajalikke muudatusi käitumisharjumustes tegema, et ühist eesmärki saavutada. On kindel, et egoistlikud ja materialistlikud väärtused peaksid asenduma keskkonna, lihtsuse, pere, sõpruse, kogukonna ja vaba aja väärtustamisega.

Antud töö empiirilises osas uuriti, millised on inimeste väärtused ja hoiakud ja kuidas need on aja jooksul muutunud. Mann-Whitney U testi tulemuste kohaselt olid muutused vastuste keskväärtustes aastate lõikes olnud statistiliselt olulised pea iga kümne valitud küsimuse puhul, kuid muutuse tugevus jäi üldjuhul väikeseks. Näiteks on kasvanud inimeste hulk, kes hindaksid tulevikus heaks muutust rohkem perele ja individuaalsusele keskenduda, samas on langenud inimeste osakaal, kes hindas heaks muutust tulevikus elada lihtsamat ja naturaalsemat elu. Kestliku kahanemise seisukohalt on positiivne, et on kasvanud pere ja individuaalsuse tähtsustamine, samas kui negatiivne on see, et vähem inimesi soovib elada lihtsamat naturaalsemat elustiili, sest kahanevas ühiskonnas on see kindlasti vajalik. Samas langus selles vastuses on olnud väga väike, 1990 hindas 83,5% inimestest sellist muutust tulevikus heaks, kuid 1999 aastal 81,9%. Siinkohal võib tegelikult vaadata ka positiivsemalt, et konstantselt aastate lõikes on enamus inimesi hinnanud heaks muutust elada lihtsamat ja naturaalsemat eluviisi. Positiivne on ka see, et aja jooksul on suurenenud inimeste hulk, kes hindavad heaks muutust tulevikus, kus vähem keskendutakse rahale ja materiaalsetele hüvedele.

Töö, pere ja vaba väärtustamise osas ei ole märgatavaid muutusi toimunud. Statistiliselt oli küll olulised väikesed positiivsed muutused pere ja vaba aja suurema väärtustamise suunas, kuid enamjaolt on vastused olnud stabiilsed. Pere töö elus on alati väga tähtsal kohal olnud, mis on vägagi positiivne kestliku kahanemise seisukohalt. Probleemaatiline on aga asjaolu, et tööd tähtsustatakse rohkem kui vaba aega. Kuna kahanevas ühiskonnas töötundide arv väheneb ja seega töö ei mängiks elus enam nii suurt rolli, siis olulisemaks muutuks just vaba aeg. Kuid see tulemus ei pea olema ilmtingimata negatiivne, töö täidab inimeste elus mitmeid tähtsaid funktsioone, mistõttu on arusaadav, et töö on inimeste elus tähtsal kohal. Kui oleks võimalik töö ja sissetulek omavahel lahutada ning alternatiivsetest tegevustest saada töö poolt pakutavat eneseteostuse tunnet, siis suure tõenäosusega oleks võimalik ka töö olulisust elus vähendada.

Muutus postmaterialistlikkuse indeksis aastate jooksul oli statistiliselt oluline. Tulemustest selgus, et on toimunud tõus materialistlikes väärtustes postmaterialistlikkuse arvelt. Kuna kestlik kahanemine on rohkem ühilduv postmaterialistlike väärtustega, on antud tulemus kestliku kahanemise seisukohast lähtuvalt pigem negatiivne. Ka keskkonda käsitlevas küsimuses on toimunud negatiivne muutus, nii 1990 ja 1999 kui ka 1990 ja 2008 aasta vahel on toimunud langus vastuste keskväärtustes, positiivne on aga siinkohal, et 60-70% inimestest on pidevalt kõikide aastate jooksul olnud nõus või pigem nõus loovutama osa oma sissetulekust keskkonna heaks.

Sotsiaal-demograafiliste näitajate ja väärtuste ning hoiakute vahelise seoste olulisemad tulemused olid, et naistel on suurem võimalus kuuluda gruppi, kus hinnati heaks vähem keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele ning elada lihtsamat ja naturaalsemat elustiili. Vanematel inimestel oli suurem võimalus kuuluda gruppidesse, mis on kestliku kahanemise seisukohalt positiivsed. Keskmise ja kõrgema haridusega inimesed on rohkem tõenäolisemad kuuluma gruppidesse, kus hinnatakse heaks tulevikus rohkem perele keskenduda, elada lihtsamat ja naturaalsemat elu ning vähem keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele. Ka kõrgem sissetulek mõjub hästi kestliku kahanemise jaoks positiivsete hoiakute väljendamisele.

Kõiki tulemusi koos arvesse võttes jäi autorile üldmulje, et inimesed üldjuhul omavad kestlikule kahanemisele ülemineku jaoks vajalikku dispositsiooni. Inimesed hindavad väga kõrgelt pere olulisust elus, väga suur protsent inimestest igas läbi viidud voorus on hinnanud heaks tulevikus rohkem keskenduda perele ja individuaalsusele, elada lihtsamat ja naturaalsemat elu ning keskenduda vähem rahale ja materiaalsele hüvedele. Lisaks sellele, et positiivselt vastajate hulk on igas voorus olnud suur, on ka voorude lõikes nende küsimuste puhul toimunud üldjuhul muutused positiivses suunas. Seega kestliku kahanemise liikumise kõige tähtsamad ideed ja väärtused on inimeste jaoks sümpaatsed, mistõttu võiks antud liikumine saada suurt poolehoidu inimestelt.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Alcott, B.** (2015). Jevons' Paradox (Rebound effect). In G. Kallis, G. D'Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
2. **Alexander, S.** (2015). Basic and maximum income. In G. Kallis, G. D'Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
3. **Ančič, B., & Domazet, M.** (2015). Potential for degrowth: Attitudes and behaviours across 18 European countries. *TEORIJA IN PRAKSA*, 52(3(2015)), 456–475.
4. **Andreoni, V., & Galmarini, S.** (2014). How to increase well-being in a context of degrowth. *Futures*, 55, 78–89. edselp.
5. **Andreoni, V.** (2017). Energy Metabolism of 28 World Countries: A Multi-scale Integrated Analysis. *Ecological Economics*, 142, 56–69. ScienceDirect.
6. **Andrew B. Trigg.** (2001). Veblen, Bourdieu, and Conspicuous Consumption. *Journal of Economic Issues*, 35(1), 99. JSTOR Journals.
7. **Bilancini, E., & D'Alessandro, S.** (2012). Long-run welfare under externalities in consumption, leisure, and production: A case for happy degrowth vs. Unhappy growth. *Ecological Economics*, 84, 194–205. edselp.
8. **Bonaiuti, M.** (2015). Bioeconomics. In G. Kallis, G. D'Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
9. **Cattaneo, C.** (2015). Eco-communities. In G. Kallis, G. D'Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
10. **Chappelow, J.** (2019). What is Economic growth? Investopedia. Vaadatud 11.05.2020 <https://www.investopedia.com/terms/e/economicgrowth.asp>
11. **Conill, J., Castells, M., Cardenas, A., & Servon, L.** (2012). Beyond the Crisis: The Emergence of Alternative Economic Practices. *Aftermath: The Cultures of the Economic Crisis*. Oxford University Press.
12. **D'Alisa, G., & Cattaneo, C.** (2013). Household work and energy consumption: A degrowth perspective. Catalonia's case study. *Journal of Cleaner Production*, 38, 71–79. a9h.

13. **Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., & Martinez-Alier, J.** (2013). What is degrowth? From an activist slogan to a social movement. *Environmental Values*, 22(2), 191–215. edselc. <https://doi.org/10.3197/096327113X13581561725194>
14. **Deriu, M.** (2015). Autonomy. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
15. **Diener, E., & Biswas-Diener, R.** (2002). Will Money Increase Subjective Well-Being?: A Literature Review and Guide to Needed Research. *Social Indicators Research*, 57(2), 119. JSTOR Journals.
16. **Drews, S., & van den Bergh, J. C. J. M.** (2016). Public views on economic growth, the environment and prosperity: Results of a questionnaire survey. *Global Environmental Change Part A: Human & Policy Dimensions*, 39, 1–14. 8gh.
17. **Easterlin, R. A.** (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 27(1), 35. Business Source Complete.
18. **Easterlin, R. A.** (2016). *Paradox lost?* Bonn; ECONIS. <http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edszwb&AN=EDSZBW856745278&site=eds-live>
19. **Fournier, V.** (2008). Escaping from the economy: The politics of degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 28(11/12), 528–545. edsemr. <https://doi.org/10.1108/01443330810915233>
20. **Heikkinen, T.** (2015). (De)growth and welfare in an equilibrium model with heterogeneous consumers. *Ecological Economics*, 116, 330–340. edselp.
21. **Hirsch, R. L.** (1), **Bezdek, R.** (2), & **Wendling, R.** (2). (2006). Peaking of world oil production and its mitigation. *AIChE Journal*, 52(1), 2–8. Scopus®. <https://doi.org/10.1016/j.ejcsup.2006.04.029>
22. International Institute for Sustainable Development. *Sustainable development*. Vaadatud 11.05.2020 <https://www.iisd.org/topic/sustainable-development>
23. **Kahneman, D. & Deaton, A.** (2010). High income improves evaluation of life but not emotional well-being. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(38), 16489. JSTOR Journals.
24. **Kallis, G.** (2011). In defence of degrowth. *Ecological Economics*, 70(5), 873–880. edselp.

25. **Kallis, G.** (2015). Social limits of growth. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge
26. **Kallis, G., D’Alisa, G., Demaria, F.** (2015). *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge
27. **Kerschner, C.** (2015). Peak-oil. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
28. **Latouche, S.** (2015). Decolonization of imaginary. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
29. **Latouche, S., & Macey, D.** (2009). *Farewell to growth*. Polity.
30. **Lietaert, M.** (2010). Cohousing’s relevance to degrowth theories. *Journal of Cleaner Production*, 18(6), 576–580. edselp.
31. **Martínez-Alier, J., Pascual, U., Vivien, F.-D., & Zaccai, E.** (2010). Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics*, 69(9), 1741–1747. edselp.
32. **Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens III W.W.** (1972). *The Limits to Growth*. Universe Bks; Atla Religion Database with AtlaSerials. <http://ezproxy.utlib.ut.ee/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=rfh&AN=ATLA0000261663&site=eds-live>
33. **Nierling, L.** (2012). “This is a bit of the good life”: Recognition of unpaid work from the perspective of degrowth. *Ecological Economics*, 84, 240–246. bth.
34. **O’Neill, D.** (2015). Gross Domestic Product. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
35. **Pressman, S.** (2000). Luxury Fever: Why Money Fails to Satisfy in an Era of Excess. Robert H. Frank. *REVIEW OF SOCIAL ECONOMY*, 3, 407. British Library Document Supply Centre Inside Serials & Conference Proceedings.
36. **Ripple, W.J, Wolf, C., Newsome, T.M., Barnard, P., Moomaw, W.R.** (2020). World Scientists’ Warning of a Climate Emergency, *BioScience*, Volume 70, Issue 1, January 2020, Pages 8–12
37. **Romano, O.** (2012). How to rebuild democracy, re-thinking degrowth. *Futures*, 44(6), 582–589. edselp.
38. **Schor, J. B.** (2005). Sustainable Consumption and Worktime Reduction. *JOURNAL OF INDUSTRIAL ECOLOGY*, 1/2, 37. edsbl.

39. **Schor, J.B.** (2015). Work sharing. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
40. **Sorman, A.H.** (2015). Societal metabolism. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
41. **Sorman, A. H., & Giampietro, M.** (2013). The energetic metabolism of societies and the degrowth paradigm: Analyzing biophysical constraints and realities. *Journal of Cleaner Production*, 38, 80–93. edselp. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.11.059>
42. **Stevenson, B., & Wolfers, J.** (2008). Economic Growth and Subjective Well-Being: Reassessing the Easterlin Paradox. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1–87. Business Source Complete.
43. **Tsai, J., Lee, C. Y. S., Byrne, T., Pietrzak, R. H., & Southwick, S. M.** (2017). Changes in Public Attitudes and Perceptions about Homelessness Between 1990 and 2016. *AMERICAN JOURNAL OF COMMUNITY PSYCHOLOGY*, 60(3–4), 599–606. EDSWSS. <https://doi.org/10.1002/ajcp.12198>
44. **Turner, G. M.** (2008). A comparison of The Limits to Growth with 30 years of reality. *Global Environmental Change*, 18(3), 397–411. ScienceDirect.
45. **Ulgiati, S.** (2015). Entropy. In G. Kallis, G. D’Alisa & F. Demaria (toim.), *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*. Abingdon: Routledge.
46. United Nations. Sustainable development Goals. Vaadatud 11.05.2020 <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>
47. **van den Bergh, J. C. J. M.** (2011). Environment versus growth—A criticism of “degrowth” and a plea for “a-growth”. *Ecological Economics*, 70(5), 881–890. edselp.
48. **Williams, J.** (2008). Predicting an American future for cohousing. *Futures*, 40(3), 268–286. edselp.
49. World Bank. (2015). Fossil fuel energy consumption (% of total). Vaadatud 11.05.2020 <https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.COMM.FO.ZS>
50. Worldometer. World Oil Statistics. Vaadatud 8.05.2020 <https://www.worldometers.info/oil/>
51. WWF. (2018). Living Planet Report – 2018: Aiming Higher. Grooten, M. and Almond, R.E.A.(toim.). WWF, Gland, Switzerland.

52. **Xue, J.** (2014). Is eco-village/urban village the future of a degrowth society? An urban planner's perspective. *Ecological Economics*, 105, 130–138. edselp.

LISAD

Lisa 1. EVS'i voorudes osalenud riigid

	1981	1990	1999	2008
Belgia	x	x	x	x
Kanada	x	x		
Taani	x	x	x	x
Prantsusmaa	x	x	x	x
Lääne-Saksamaa	x			
Suurbritannia	x	x	x	x
Ungari		x	x	x
Island	x	x	x	x
Iirimaa	x	x	x	x
Itaalia	x	x	x	x
Malta	x	x	x	x
Holland	x	x	x	x
Põhja-Iirimaa	x	x	x	x
Norra	x	x		x
Hispaania	x	x	x	x
Rootsi	x	x	x	x
USA	x	x		
Austria		x	x	x
Valgevene			x	x
Bulgaaria		x	x	x
Tšehhi		x	x	x
Eesti		x	x	x
Soome		x	x	x
Saksamaa		x	x	x
Läti		x	x	x
Leedu		x	x	x
Poola		x	x	x
Portugal		x	x	x
Rumeenia		x	x	x
Venemaa			x	x
Slovakkia		x	x	x
Sloveenia		x	x	x
Šveits				x
Türgi			x	x

Albaania				X
Armeenia				X
Aserbaidžaan				X
Bosnia ja Hertsegoviina				X
Horvaatia			X	X
Gruusia				X
Makedoonia				X
Moldova				X
Ukraina			X	X
Kreeka			X	X
Luksemburg			X	X
Küpros				X
Kosovo				X
Montenegro				X
Põhja-Küpros				X
Serbia				X

Allikas: Autori koostatud European Value Survey andmetel.

Lisa 2. Postmaterialistlikkuse indeks

Postmaterialistlikkuse indeks on moodustatud kahe EVS'i uuringküsimuse vastuse põhjal:

1. Vastaja eesmärgid: esimene valik (*Aims of respondent: first choice*)
2. Vastaja eesmärgid: teine valik (*Aims of respondent: second choice*)

Vastajal oli küsimuste puhul võimalik valida nelja variandi vahel:

1. Riigis korra säilitamine (*Maintaining order in the nation*)
2. Inimestele suurema sõnaõiguse andmine (*Giving people more say*)
3. Võitlemine hinnatõusuga (*Fighting rising prices*)
4. Sõnavabaduse kaitsmine (*Protecting freedom of speech*)

Vastustest lähtuvalt on indeks moodustatud järgmise süsteemi järgi:

Vastus	Skoor
riigis korra säilitamine + hinnatõusuga võitlemine	1
riigis korra säilitamine + sõnaõigus	2
riigis korra säilitamine + sõnavabadus	2
hinnatõusuga võitlemine + riigis korra säilitamine	1
hinnatõusuga võitlemine + sõnaõigus	2
hinnatõusuga võitlemine + sõnavabadus	2
sõnaõigus + riigis korra säilitamine	3
sõnaõigus + hinnatõusuga võitlemine	3
sõnaõigus + sõnavabadus	4
sõnavabadus + riigikorra säilitamine	3
sõnavabadus + sõnaõigus	4
sõnavabadus + hinnatõusuga võitlemine	3

Kus 1=materialist ja 2=postmaterialist

Allikas: Vloet & Halman; 1994: 50

Lisa 3. Vastuste kodeering ning jaotus aastate lõikes

	Kodeering	Sagedus (%) EVS 1981 (N=19378)	Sagedus (%) EVS 1990 (N= 38213)	Sagedus (%) EVS 1999 (N= 41125)	Sagedus (%) EVS 2008 (N= 55281)
Valmisolek lihtsamaks, naturaalsemaks elustiiliks					
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda perele	1 – Halb	2,5	3,2	1,8	NA
	2 – Vahet ei ole	10,3	6,4	6,6	NA
	3– Hea	87,2	90,4	91,6	NA
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda individuaalsusele	1 – Halb	3,5	5,3	3,4	NA
	2 – Vahet ei ole	12,8	9,8	8,7	NA
	3– Hea	83,6	85,0	87,9	NA
Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu	1 – Halb	4,1	6,9	6,0	NA
	2 – Vahet ei ole	13,0	9,7	12,2	NA
	3– Hea	82,9	83,5	81,9	NA
Pere, töö ja vaba aja väärtustamine					

Kui oluline on elus: töö	1 – Üldse ei ole oluline	NA	2,8	3,5	4,0
	2 – Pigem ei ole oluline	NA	5,9	6,2	6,5
	3 – Pigem on oluline	NA	34,3	31,5	31,5
	4 – Väga oluline	NA	57,0	58,9	58,0
Kui oluline on elus: pere	1 – Üldse ei ole oluline	NA	0,6	0,5	0,4
	2 – Pigem ei ole oluline	NA	1,9	1,9	1,3
	3 – Pigem on oluline	NA	13,9	13,3	12,7
	4 – Väga oluline	NA	83,5	84,6	85,6
Kui oluline on elus: vaba aeg	1 – Üldse ei ole oluline	NA	2,1	2,5	1,7
	2 – Pigem ei ole oluline	NA	15,6	16,2	12,5
	3 – Pigem on oluline	NA	47,0	48,8	47,9
	4 – Väga oluline	NA	35,4	32,5	37,8
Valmisolek vähem rõhku panema tööle, rahale ja materiaalsetele hüvedele					
Muutus tulevikus: vähem keskenduda rahale ja materiaalsetele hüvedele	1 – Halb	13,2	21,6	23,2	17,0
	2 – Vahet ei ole	19,2	18,2	15,1	16,4
	3 – Hea	67,6	60,0	61,7	66,6
Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada	1 – Halb	57,2	52,6	58,1	NA
	2 – Vahet ei ole	14,4	19,3	12,1	NA
	3 – Hea	28,4	28,1	28,9	NA
Postmaterilistlikus					
Postmaterialistlikuse indeks	1 – Materialist	31,7	24,0	28,4	31,5
	2 – Segu	53,6	58,1	58,2	58,3
	3 – Postmaterialist	14,7	17,9	13,4	10,2
Keskkonna väärtustamine					
Annaksin osa oma sissetulekust keskkonna heaks	1 – Ei nõustu üldse	NA	8,0	12,9	11,8
	2 – Pigem ei nõustu	NA	20,8	26,8	22,9
	3 – Pigem nõustun	NA	49,7	45,9	46,1
	3 – Nõustun väga	NA	21,5	14,5	19,3

Allikas: autori koostatud

Lisa 4. Vastuste keskväärtused voorude lõikes

	EVS 1981 Mean (SD)	EVS 1990 Mean (SD)	EVS 1999 Mean (SD)	EVS 2008 Mean (SD)
Valmisolek lihtsamaks, naturaalsemaks elustiilik				
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda perele	2,84(0,423)	2,87(0,420)	2,90(0,358)	NA
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda individuaalsusele	2,8(0,479)	2,8(0,517)	2,84(0,446)	NA
Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu	2,79(0,449)	2,77(0,562)	2,76(0,550)	NA
Pere, töö ja vaba aja väärtustamine				
Kui oluline on elus: töö	NA	3,46(0,730)	3,46(0,762)	3,43(0,785)
Kui oluline on elus: pere	NA	3,80(0,483)	3,82(0,465)	3,84(0,433)
Kui oluline on elus: vaba aeg	NA	3,16(0,753)	3,11(0,758)	3,22(0,724)
Valmisolek vähem rõhku panema tööle, rahale ja materiaalsetele hüvedele				
Muutus tulevikus: vähem keskenduda rahale ja materiaalsetele hüvedele	2,54(0,715)	2,39(0,818)	2,39(0,837)	2,5(0,768)
Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada	1,71(0,879)	1,75(0,864)	1,72(0,894)	NA
Postmaterialistlikus				
Postmaterialistlikuse indeks	1,83(0,660)	1,94(0,645)	1,85(0,629)	1,79(0,610)
Keskkonna väärtustamine				
Annaksin osa oma sissetulekust keskkonna heaks	NA	2.85(0,848)	2.62(0,885)	2,73(0,905)

Allikas: autori koostatud

Lisa 5. Vastuste ümberkodeering regressioonanalüüsiks

Küsimus	Kodeerimine regressioonanalüüsiks
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda perele	1 – Hea
	0 – Halb/vahet ei ole
Muutus tulevikus: rohkem keskenduda individuaalsusele	1 – Hea
	0 – Halb/ vahet ei ole
Muutus tulevikus: elada lihtsamat, naturaalsemat elu	1 – Hea
	0 – Halb /vahet ei ole
Kui oluline on elus: töö	1 – Väga oluline /pigem oluline
	0 – Pigem ei ole oluline /üldse ei ole oluline
Kui oluline on elus: pere	1 – Väga oluline /pigem oluline
	0 – Pigem ei ole oluline /üldse ei ole oluline
Kui oluline on elus: vaba aeg	1 – Väga oluline /pigem oluline
	0 – Pigem ei ole oluline /üldse ei ole oluline
Muutus tulevikus: vähem keskenduda rahale ja materiaalsele hüvedele	1 – Hea
	0 – Halb/vahet ei ole
Muutus tulevikus: vähem tähtsust tööle omistada	1 – Hea
	0 – Halb/vahet ei ole
Postmaterialistlikkuse indeks	1– Post-materialistlik
	0 – Materialistlik
Annaksin osa sissetulekust keskkonna heaks	1– Nõustun väga/pigem nõustun
	0– Ei nõustu üldse/pigem ei nõustu

Allikas: autori koostatud

Lisa 6. Regressioonimudelite kirjeldatuse testimine ja mudeli „headus“

Pere elus „väga oluline“ või „pigem oluline“ = $f(\text{vanus, sugu, haridus, sissetulek})$

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
23230,228	,008	.044

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
57,517	8	,000

Vaba aeg elus „väga oluline“ või „pigem oluline“ = $f(\text{vanus, sugu, haridus, sissetulek})$

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
102426,381	,020	,034

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
12,151	8	,145

Töö elus „väga oluline“ või „pigem oluline“ = $f(\text{vanus, sugu, haridus, sissetulek})$

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
68695,126	,038	,082

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
113,443	8	,000

Tulevikus vähem keskenduda rahale ja materiaalsetele asjadele on „hea“ = $f(\text{vanus, sugu, haridus, sissetulek})$

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
159209,457	,006	,008

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
17,623	8	,024

Tulevikus vähem olulisust tööle omistada on „hea“ = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
89921,185	,008	,012

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
37,722	8	,000

Tulevikus rohkem rõhku individuaalsusele panna on „hea“ = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
61067,230	,009	,017

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
12,176	8	,144

Tulevikus rohkem rõhku perele panna „hea“ = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
48318,259	,013	,028

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
18,607	7	,010

Tulevikus elada lihtsamat, naturaalsemat elustiili on „hea“ = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
71441,768	,009	,014

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
20,213	8	,010

„Nõustun“ või „pigem nõustun“ andma osa sissetulekust keskkonna heaks = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
137267,891	,014	,020

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
48,972	8	,000

Postmaterialistlikkuse indeksis väärtus „postmaterialist“ = f(vanus, sugu, haridus, sissetulek)

Mudeli kokkuvõte		
-2 Log likelihood	Cox & Snell R Square	Nagelkerke R Square
61791,662	,066	,092

Hosmer and Lemeshow Test		
Chi-square	df	Sig.
71,894	8	,000

SUMMARY

ASSESSING THE POTENTIAL OF TRANSITIONING TOWARDS A DEGROWTH SOCIETY

Anna-Stina Reinas

Degrowth is a broad, multidisciplinary movement which emerged in the 1960s as a critique of growth-oriented capitalism. The essence of the criticism lies in the idea that endless growth on a planet with limited resources is inherently unsustainable and will inevitably lead to a collapse of the entire economic system. The origin of this idea is from a report called “Limits to Growth”, commissioned by the Club of Rome in 1972. This report presented the results of a computer model capable of predicting the outcomes of exponential growth in population and capital. According to the model, in a scenario where no changes occur in rate and way that humans produce and consume, there will be an end to growth before the year 2100, resulted either by the depletion of resources or rise in pollution levels.

The degrowth proposal is a possible solution to this limits-to-growth dilemma. It wishes to abandon the growth mentality and substitute it with a more natural, simplistic way of living, where people consume and produce much less. The degrowth proposal offers an imaginary society, in which all the economic and societal processes function within the ecological limits of the planet. In addition to this, the degrowth advocates are certain that when growth is no longer a priority, there will be more equality and justice. Also, a degrowth society will allow people to live more fulfilling, happy lives.

This topic is highly relevant in today’s society since human impact on the environment is becoming more evident. The rising number of environmental problems is frightening – species are becoming extinct, pollution levels are rising and the climate is warming. There are also social problems such as poverty, hunger, inequality and violence. Measures that have been taken to tackle these problems do not seem to be sufficient and what is more, the solutions still entail economic growth (economic growth is goal number eight in United Nations 17 sustainable development goals). According to the degrowth movement, growth mentality is the root of the problems and this is why “sustainable growth” is in itself an oxymoron. Proponents of degrowth see that the solution can only

be to dramatically change the way a society function. In order to establish a truly sustainable way of living, what needs to happen is not smaller growth or even zero growth, but a severe reduction in consumption and production is vital, since the future health of the planet and society depends on this.

The focus of this essay is to assess the likelihood of a transition happening towards a degrowth society. According to several authors in the degrowth discourse, human values and attitudes play a key role in that transition. Since the transition needs to be done democratically, shared values and attitudes are necessary. It is evident which type of attitudes are compatible with the degrowth movement – egoistic, materialistic attitudes need to be replaced by trust, community, simplicity. Also, caring attitudes towards the environment are needed and family, friends and leisure time has to take importance over work.

The purpose of this thesis is to analyse whether over time there has been a change towards values and attitudes that are compatible with the degrowth movement and based on the findings of the analysis, assess the likelihood of transitioning towards a degrowth society. To accomplish this goal, the following research tasks have been set up:

- give an overview of the degrowth movement and it's importance by presenting the arguments for the movement;
- describe which changes are necessary for the transition to take place and how would a degrowth society look like;
- give an overview of the role of human values and attitudes in the transition process;
- give an overview of past empirical papers which have analysed attitudes and values in a degrowth context;
- carry out an analysis to measure the changes in values and attitudes over time;
- carry out an analysis to clarify the relationships between socio-demographic variables and values/attitudes;
- Interpret the results of the analysis in the context of degrowth.

There are two main lines of arguments that together comprise the theoretical foundation of degrowth – the arguments from ecological limits and the arguments from social limits. The ecological arguments are based on the premise that the resources on this planet are limited and the continued extraction of them will result in their depletion and severe environmental damage. Today, the energy throughput of most developed societies is extremely big because of the large quantities of production and consumption. Production processes and consumption levels rely largely on fossil fuels as source of energy and the approaching peak oil will inevitably make these processes much more expensive and bring an end to the rapid rate of growth. According to the degrowth movement, societies have to be able to function with much smaller energy throughput and this can be accomplished with reduction in production and consumption.

The social limit to growth is that growth is not able to accomplish its goal of making people happier with rising levels of affluence. Easterlin's paradox is evident when seeing that while economic growth has made countries more prosperous, subjective wellbeing and levels in happiness have not improved in a significant way. The reason for this is that people measure their own happiness and satisfaction in life by looking at the people around them and making judgments about their own position relating to that of others. So, a person will not feel happy about their own rise in income when the average income rises when the majority gets a rise in their income as well. When happiness depends on the fact that people around us have less, then inequality is constantly reproduced in a society.

In order for a transition to happen towards a degrowth society, several ideological and structural alterations are needed. Way of living, working and consumption needs to be reconceptualized and restructured. The reduction in consumption and production levels will cause a reduction in working hours as well. In order that fewer working hours would not cause high unemployment rates and problems in the society, basic income could be provided and also work-sharing could be practiced. In a degrowth society, voluntary and unpaid work will be very important and offer several opportunities. The reduction in working hours will cause the economy to shrink and thus slower growth and reduce environmental problems such as pollution, but also offer social benefits, since alternative

activities for work, such as voluntary work or more leisure time will offer chance to create strong social bonds or practice creativity.

However, the most important prerequisite for a successful transition towards a degrowth is that the values and attitudes that people have are compatible with the degrowth movement. To assess the potential of this transition was the goal of this thesis paper. Author analyzed the data from four waves of the European Value Survey – 1981, 1990, 1999 and 2008. From that survey 10 questions were selected that could provide insight into people's values and attitudes concerning family, work, environment, leisure time and consumption. To analyze whether changes have occurred Mann-Whitney U test was conducted, the results of that test tell whether the changes in the mean values of the answers over time are statistically significant or not. In addition to this, an analysis was carried out to clarify the relationships between the attitudes and socio-demographic variables such as age, sex, education and income level. This was done using binary logistic regression. All the analyses were conducted using IMP SPSS Statistics.

The results of the Mann-Whitney U test were that the changes in mean values over the years have been statistically significant in almost all cases, but the sizes of the changes were small. The amount of people who answered that a future change where more emphasis on placed on family and individuality had risen. However, the percentage of people who answered that a simple, more natural lifestyle would be good, had fallen. In the context of degrowth, it is positive that people are ready to put more emphasis on family and individuality, but it is negative that less people perceive the idea of a simple natural life as good. But in this case it is still positive that the fall in percentage has been relatively small and that around 80% constantly throughout the years have chosen that the change is good.

There was a small, but statistically important change towards more importance placed on family and leisure time, but overall there were no big changes in the way that people value family, work and leisure time. However, it can be problematic in the context of degrowth that work was perceived as more important than leisure time, since in a degrowth society working hours would be reduced and there would be more leisure time. The changes in the post-materialistic index were also statistically significant, over time there has been a rise in materialistic values and fall in post-materialistic values, which is also negative in

the context of degrowth, as post-materialistic values are more compatible with a degrowth society.

Regarding socio-demographic variables, the most important results were that women were more likely to belong to the group where a more natural lifestyle and less emphasis on material possessions and money was deemed as “good”. Older people were more likely to have values and attitudes which were compatible with degrowth. People with higher income were more likely to belong to groups where more emphasis on family and a more simple, natural life was chosen as “good”. Higher income levels were also related with values and attitudes more compatible with degrowth.

When all these findings are taken into account, the overall impression is that people in general hold values and attitudes that are compatible with degrowth. People place great importance on family, a very high percentage of people in all waves of the survey thought that more emphasis on family, individuality, a more simple, natural lifestyle and less importance placed on money and material possessions is good. In addition to the percentages having always been high, the changes in the mean values of these answers has over time risen in a direction positive for the degrowth movement. Thus the main conclusion would be that people generally find the ideas and values that the degrowth movement advocates very sympathetic and this makes the transition towards a degrowth society more likely.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anna-Stina Reinas,

annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kestliku kahanemise arenguteele ümberlülitumise võimalikkuse hindamine“

mille juhendaja on Eve Parts

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Anna-Stina Reinas
12.05.2020